

TİYATRO İLE TARİHTEN MİLLİYETÇİLİĞE: TÜRKİYE'DE ATTILA

*Mehmet SOĞUKÖMEROĞULLARI**

ÖZET

Türklerin Orta Asya'dan geldiği ve medeniyet kurucu bir millet olduğu fikrinden temelini alan Türk Tarih Tezi, Türkiye Cumhuriyetinin kuruluş yıllarında Atatürk tarafından desteklenen tarih görüşüdür. Bu meyanda birçok şiir, roman ve tiyatro eseri vücuda getirilir. Behçet Kemal Çağlar'ın *Attila* isimli piyesi de dönemde yazılan manzum tiyatrolardan biridir. Çalışma, Türk Tarih Tezi bağlamında bu eserin incelenmesine yöneliktir. Bu bağlamda *Attila* piyesi Türk Tarih Tezi ve milliyetçilik kıskacında düşünülecek ve Attila dönemi, Attila'nın tip özellikleri, Batılı gözüyle Attila, Turan ve Attila, din ve Attila, ırk ve Attila, Kızılelma ve Attila, tarih eğitimi Türk Tarih Tezi ve Attila konuları üzerinde yoğunlaşılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Türk Tarih Tezi, Attila, Turan, Din, ırk.

FROM HISTORY TO NATIONALISM WITH THEATRE: ATTILA IN TURKEY

ABSTRACT

Turkish History Thesis which stems from the idea that Turks came from Central Asia and a civilization founding nation is a view of history supported by Atatürk during the years of foundation of Turkish Republic. Depending on this, many poems, novels, and plays have been rendered. Behçet Kemal Çağlar's play *Attila* is one of the verse drama written in the said period. This study aims to scrutinize this work in terms of Turkish History Thesis. The work will be considered in the grip of Turkish History Thesis and nationalism, and the focus will be on such matters as *Attila's* time, *Attila's* type features, *Attila* in the eyes of the West, Turan and *Attila*, religion and *Attila*, race and *Attila*, *Kızılelma* ve *Attila*, history education and Turkish History Thesis and *Attila*.

Key Words: Turkish History Thesis, *Attila*, Turan, Religion, Race.

* Dr., Gaziantep Ü. Fen-Ed. Fak. Türk Dili ve Ed. Böl. El-mek:
m.sogukomer@mynet.com

GİRİŞ

Türklerin Orta Asya'dan geldiklerinden ve medenî bir kavim olduklarından temelini alan Türk Tarih Tezi, Batı toplumunun Türk milletini küçük görmesine karşılık Atatürk'ün isteğiyle ortaya konulur. Bu tezin temelinde Türk milletinin derin tarihini incelemek, Türk ırkının beyaz ırktan olduğunu vurgulamak, Batı'nın barbar olduğunu söylemesine karşın Türk milletinin medeniyet kurucu bir millet olduğunu anlatmak ve Anadolu'daki Türk varlığının çok eski olduğunu belirtmek yer alır. Cumhuriyet'in kuruluş yıllarında varlığını önemli ölçüde hissettiren Türk Tarih Tezi, dönemin edebiyat eserlerine de yansır.

Bir toplumun oluşturmuş olduğu kültürünü bilgi yığını olmaktan kurtaran edebiyat eserlerine, tarihin çeşitli şekillerde deformasyonla girdiği dikkati çeker¹. Yerleşik medeniyetlerde tarih veya başka deyişle millî hafıza; mimarî, heykel, resim, musiki, tiyatro, giyim kuşam, süsleme gibi sanat şekilleriyle vücut bulur². Bu anlamda Türkiye Cumhuriyetinin kuruluş yıllarında "Türk Tarih Tezi" bağlamında birçok edebi eser vücuda getirilmiştir³. Özellikle manzum tiyatro eserlerinde bu durumun dikkat çektiği görülür. Behçet Kemal Çağlar'ın⁴ *Attila*⁵ isimli piyesinin de yazılış tarihi bu döneme rastlar.

¹ Edebiyatçı tarih metnini tekrar kurgular ve yeni bir metin oluşturur. Yazar tarafından her ne kadar gerçekçi bir metin oluşturulmuş olmasa da bazı gerçekler dile getirilmiş olur. Bu eserlerde olaylar ve kişiler tarihten alınır; ancak amaca uygun olarak yeniden düzenlenir. Kişiler tarihte önemli işler başarmışlar, dönemler ise, toplumların hayatında önemli izler bırakmışlardır. Olayların okuyucunun merakını uyandıracak bir biçimde kurgulandığı ve üslup olarak epik ya da dramatik üslubun kullanıldığı tarihi eserlerin amacı, okuyuculara vatan ve millet sevgisi aşlamaktır. Bk. H. Neşe Özgen, *Toplumsal Hafızanın Hatırlama ve Unutma Biçimleri*, TÜSTAV Yayınları, İstanbul 2003, s. XII; Nurullah Çetin, *Roman Çözümleme Yöntemi*, Öncü Kitap Yayınları., Ankara 2008, s. 223-225.

² Bk. Selçuk Çıkla, *Kültür Değişimleri ve Servet-i Fünûn Romanı*, Akçağ Yayınları, Ankara 2004, s. 20; H. Neşe Özgen, *Age.*, s. XII; Osman Turan, *Türk Cihân Hâkimiyeti Mefkûresi Tarihi*, Ötüken Yayınları, İstanbul 2006, s. 21; Tarih postmodern dönemde hafıza aracı olmaktan ziyade unutturma amacı güden bir yapıya bürünür. Bu tarih anlayışında da masallar ve mitler oldukça önemli olsa da işlevleri farklıdır. Masal anlatıcılığı ve mit yapıcılığı yapıldığında sessizliğin hâkim olduğu tarih, iktidarlar lehine çarpıtılan bir duruma gelir. Postmodern dönemde tarihin kullanımı düşlenenin güçlendirilmesi şeklindedir. Bk. Ziyaüddin Serdar, *Postmodernizm ve Öteki*, (Çev. Gökçe Yılmaz), Söylem Yayınları, İstanbul 2001, s. 119; Philip Smith, *Kültürel Kuram*, (çev. Selime Güzelsarı, İbrahim Gündoğdu), Babil Yayınları. İstanbul 2005, s. 109-110; Mehmet Soğukömeroğulları, "Fuat Şükrü Dilbilen'in Şiirlerinde Toplumsal Hafıza", *Karadeniz Araştırmaları*, Güz 2010, S. 27, s. 163; Ali İhsan Kolcu, "Cengiz Aytmatov'un Eserlerinde Bir Millî Romantik Unsur Olarak Millî Hafızanın İşleniş Biçimi ve Taşıdığı Önem", *Doğumunun 70. Yıl Dönümünde Cengiz Aytmatov Uluslararası Bilgi Şöleni Bildirileri*, (Der. Elmas Kılıç-Neval Konuk), Atatürk Kültür Merkezi Yayını, Ankara 1999, s. 127.

³ Cumhuriyet tarihinde uluslaşma süreci doğrultusunda devlet şekillendirilmek istenir. Halkı eğitmek amacıyla kurulan halkevlerinde ulusal bilinci besleyecek nitelikte gösterilen manzum oyunlarda uzak Türk tarihine veya Orta Asya Türk tarihine gidilir. Ayrıca Cumhuriyet devri Türk edebiyatının başlangıç dönemlerinde İstiklâl Savaşı'ndan çıkan Türk milletinin millî hislerini anlatan metinler vücuda getirilir. Birçok şiir ve roman ile birlikte tiyatro eserleri de yazılır. "*Bilhassa manzum tiyatro eserleri ve manzum destanlar hâlinde ve yine bu heyecanın yarattığı bir millî inanışla; en uzak ve en yakın Türk fazilet ve kahramanlıklarını sahneye koymaya çalışmıştır.*" Bk. Nihat Sami Banarlı, *Resimli Türk*

Turkish Studies

Behçet Kemal Çağlar'ın Atatürk'e bağlılığı ve eski Türk tarihini konu aldığı veçhiyle *Attila* piyesi makalenin örnek metni olarak incelenmiştir. Türk Tarih Tezi bağlamında tiyatro eserlerinin incelenmesi ile ilgili olarak Esra Görgülü'nün bir yüksek lisans tezi bulunmaktadır⁶. Ancak konunun detaylı olarak incelenmesi gerektiğinden ve Türk Tarih Tezinin edebî eser pratiğinde nasıl olduğundan mülahem, *Attila* piyesi, Türk Tarih Tezi ve milliyetçilik kıskacında düşünülecek ve Attila dönemi, Attila'nın tip özellikleri, Batılı gözüyle Attila, Turan ve Attila, din ve Attila, ırk ve Attila, Kızılelma ve Attila, tarih eğitimi Türk Tarih Tezi ve Attila konuları üzerinde yoğunlaşılacaktır.

Türk Tarih Tezi ve *Attila* Piyesi

Pan-milliyetçi hareketler “ırk” ya da “ulus”u tarihte aramayı isterler. Bu hareketler için geçmişte kökleri bulunan geleneksel kültür ve bu kültürün öğeleri olarak görülen destanlar, şarkılar, kostümler, öyküler, danslar ve diğer folklor öğeleri bir halkı birbirine bağlayan unsurlar olarak önemsenir⁷. Anthony Smith'in ulusal mitoloji veya etnik köken ve soy mitlerinde bulunduğu motifler, pan-milliyetçi hareketlerin hayal ve ümitlerinin de yükseldiği zemini oluşturur. Anthoy Smith'in kuramı temel alındığında ise, tarihî dönemleri konu alan edebî eserler altın çağ ve yeniden doğuş mitlerini kullanarak vücuda gelirler⁸. Bu bağlamda

Edebiyatı Tarihi II, MEB Yayınları, İstanbul 1971, s.1247; Ahmet Oktay, *Cumhuriyet Dönemi Edebiyatı*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1993, s. 48.

⁴ Behçet Kemal Çağlar, Cumhuriyetin kuruluş dinamiklerini hamasi bir üslupla şiire taşır. Ancak şiir alanında üstün başarı gösteremeyen Behçet Kemal Çağlar, hece veznini ve kafiye düzenini mekanik bir tarzda kullanmasından dolayı duygu ve ülküleri zamanla basmakalıp bir hâle dönüştür. Büyük bir Atatürk hayranı olan Behçet Kemal Çağlar, Cumhuriyet öncesini inkâr etmeyen bir yapıya sahiptir. Bk. İnci Enginün, *Cumhuriyet Dönemi Türk Edebiyatı*, Dergâh Yayınları, İstanbul 2003, s. 50; Mehmet Kaplan, *Cumhuriyet Devri Türk Şiiri*, Dergâh Yayınları, İstanbul 1975, s. 439.

Ahmet Hamdi Tanpınar onunla ilgili şu tespitlerde bulunur:

“Büyük bir nazım kolaylığına sahip olan ve şekil endişelerine coşkun bir lirizmi ve belâgati tercih eden Behçet Kemal Çağlar'ın sanatı daha ziyade yukarıdan beri bahsettiğimiz saz ve halk şairleri an'anesine bağlıdır. Atatürk inkılaplarını başından beri kendisine ilham kaynağı yapan bu şâirin bugünkü Türk şiirinde ihmal edilmez bir yeri vardır.” Bk. Ahmet Hamdi Tanpınar, *Edebiyat Üzerine Makaleler*, Dergâh Yayınları, İstanbul 1977, s. 113.

⁵ *Attila* piyesi 1935 yılında yayımlanan 31 sayfalık manzum bir tiyatrodur. Oyun Attila'yı görmek için gelen Bizans ve Batı Roma elçiler kurulu üyelerinin büyük Türk başbuğunu övmeleriyle başlar. Bu övgüye Kraliçe Karakan da katılır. Attila gönderdiği bir elçi ile Roma İmparatorunun kız kardeşi Honorya'yı ve imparatorluğun bir parçasını ister. Kız Attila'yı istemesine karşın imparator Honorya'nın evli olduğu yalanını uydurur. Oyun Attila'dan af dilemeye gelen Papa'nın yalvarmaları ve Attila'nın verdiği bağışlayıcı yanıtla sona erer. Bk. Enver Naci Gökşen, *Behçet Kemal Çağlar*, TDK Yay., Ankara 1970, s. 105-107. Çalışmamızda eserin, Behçet Kemal Çağlar, *Attila*, Ulus Basımevi, Ankara 1935 basımını kullanılacaktır.

⁶ Esra Görgülü, *Atatürk'ün Tarih Teziyle İlgili Tiyatro Eserlerinin İncelenmesi*, Yüksek Lisans Tezi, Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Edirne 2006.

⁷ Nizam Önen, *İki Turan*, İletişim Yay., İstanbul 2005, s. 31.

⁸ Anthony D. Smith, “The ‘Golden Age’ and National Renewal”. Geoffrey Hosking and George Schöpflin (eds.). *Myths and Nationhood*. London: C. Hurst & Co., 1997, s. 36-59.

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 6/3 Summer 2011

Türkiye Cumhuriyetinin kuruluş ideolojisinin temelinde, Osmanlı Devletinden farklı olarak, eski Türk tarihi üzerine bina edilen Türk Tarih Tezi yer alır.

Osmanlı Devleti döneminde tarih mefhumu üzerinde yeterince durulmadığından başta aydınlara ve halka tarih şuuru verilemez. Bu durum hızla ilerleyen ve geri kalmış toplumları ezmekle yükselmeyi amaç edinen Batı toplumları karşısında Türk insanında eziklik ve kendine güvensizlik yaratır. Batı toplumları Türklerin Anadolu'ya yerleşmelerinden itibaren düşündükleri Şark Meselesini, 1815 Viyana Kongresiyle açıkça fiiliyata dökerler. Burada hedef sadece devlet değil, açıkça Türk varlığıdır. Türk milleti ve vatanını hedef alan iftiraları şöyle sıralamak mümkündür:

“1. Türklerin sarı ırktan oldukları, dolayısıyla Avrupalılara göre ikinci sınıf insan sayılmaları gerektiği,

2. Türklerin medenî kabiliyetten mahrum oldukları, dolayısıyla medeniyet düşmanı oldukları,

3. Türklerin yaşadıkları toprakların kendilerine ait olmadığı iddialarıdır.⁹”

Batı dünyası bu iftiralarla Türklerin önce Avrupa ve Balkanlardan, daha sonra da Türkiye'den atılmaları gerektiğini düşünmektedir. Bunlara karşılık tüm dünyaya Türklerin büyük bir millet olduğunu kanıtlamak amacıyla Atatürk, tarihin ciddi ve metodolojik bir biçimde araştırılmasını ister ve bu alandaki çalışmalarını bizzat kendisi başlatır. Onun ortaya koymuş olduğu çalışmalar temel olarak üç noktaya yönelir.

“Birincisi, Türk ve Dünya tarihini eski, yanlış, ideolojik yaklaşımlardan kurtarmak. İkincisi, dünya medeniyetine Türk medeniyetinin yapmış olduğu katkıları ortaya çıkarmak. Üçüncüsü ise, Türk tarihini ilmî metotlarla modern, orijinal bir tarih haline getirmektir. Bu üç hususu ise Atatürk “tarih, hakikatleri tahrif eden bir sanat değil, belirten bir ilim olmalıdır” şeklinde ifade etmiştir.¹⁰”

Atatürk'ün Türk Tarih Tezinde belirttiği hususlar ise şöyle sıralanabilir:

“1. Türkler, brakisefal ve beyaz ırktandır. Beyaz ırkın anayurdu Orta Asya'dır.

2. Medeniyetin beşiği Türklerin anayurdu olan Orta Asya'dır.

3. Anayurtları olan Orta Asya'dan değişik sebeplerle göç eden Türkler böylece dünyaya medeniyeti yaymışlardır.

4. Anadolu'nun ilk yerli halkları da Türklerdir, dolayısıyla buranın ilk sahipleri Türklerdir.

5. Türklerin İslâm Medeniyetine katkıları araştırılmalıdır.

6. Osmanlı Devleti'nin kuruluşu ile ilgili iddialar araştırılmalı, gerçek ortaya çıkarılmalıdır.¹¹”

⁹ Ramazan Tosun, “Atatürk'ün Türk Tarih Tezi”, Selçuk Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Ata Dergisi, Konya 2002, S. 10, s. 231-234.

¹⁰ Ramazan Tosun, agm., s. 231-234.

¹¹ Tosun, agy..

Yukarıdaki amaçları yerine getirebilmek için Atatürk, 1931’de Türk Tarih Kurumunu kurar. 1932’de I. Türk Tarih Kongresini düzenletir. 1935 yılında ise Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesini açar. Bu girişimlerin temel amacı, Türk çocuklarına tarih şuurunu aşlamak ve tarihteki atalarının büyük işler yaptıklarını anlatmaktır. Ulusal kimliğin tanımlanması ve sınırlarının çizilmesini sağlamak için yapılan bu çalışmalar, resmî bir özellik taşır. Tarih bilincinin, milliyet düşüncesinin ve mensubiyet duygusunun sınırlarını çizen bu çalışmalarda bir ulus devlet oluşturmak için Türk tarihinin yeniden sorgulanması ve yeniden yazılması için çalışılır ve 1930’lu yılların başından Atatürk’ün ölümüne kadar Türk Tarih Tezi ve Güneş Dil Teorisi ile Türklerin şanlı bir ulus olduğu Türk gençliğine verilmeye başlanır. Bahsedilen kongrede Türklerin kültürel, dilsel ve ırksal farklılığına yapılan vurgular neticesinde ırk ve dil, Türklüğün temel göstergeleri hâline gelir. Özellikle dil, kurucu ideoloji içerisinde önemli bir yere konur ve Türk dili Türklüğün resmî bir göstergesi olarak kabul edilir. Bu yıllarda “Vatandaş Türkçe Konuş” kampanyası ile Türk dilinin yaygın olarak kullanılması istenir ve Türk olan ve olmayan etnik gruplar bu yolla bir potada eritmeye çalışılır. Dil üzerinden yapılan bu birleştirme çabalarına dikkat edildiğinde, Türkiye Cumhuriyetinin kuruluş ideolojisinde ırkın ön planda yer almadığı görülür. Bunun kanıtı olarak 1944 yılında Turancuların kovuşturmaya uğraması gösterilebilir. Türk Tarih Tezi ve Güneş Dil Teorisi ile Turancılık ve Anadoluçuluk fikirleri birleştirilerek, Anadolu’nun tarihi Sümerler ve Hitit kültürleri ile temellendirilir ve bu kültürlerle sahip toplulukların Türk boyları olduğu ispat edilmeye çalışılır¹².

Atatürk böyle bir tarih anlayışı içerisinde Türk tarihinin eskiliği konusunda Mustafa Celaleddin ve Leon Cahun’dan, Türk tarihini ve uygarlığını bir bütün olarak ele almada Deguignes’ten, İslam tarihi ve hilafet sorunu için Leone Caetani’dan, dünya tarihini bir bütün olarak değerlendirme konusunda H.G. Wells’ten, uygarlık ve ırk meselesinde ise, J. A. Gobineau ve E. Pittard’dan faydalanır¹³. Buradan çıkarılacak sonuç ise Türk tarihçiliğinin Avrupa merkezli bir yapıya sahip olması ve Avrupa tarafından düzenlenmiş medeniyet saldırılarına karşı üretilen ideolojik ve politik bir savunma yapısı taşımasıdır. Buna karşılık ideolojik tarih anlayışını kırmak için Cumhuriyet’in kuruluş yıllarında Zeki Velidi Togan’ın bir millet iki yurt anlayışı çerçevesinde çeşitli çalışmaları olur. Fakat Türk Tarih Kongresinde sunduğu bildiri sonucunda Zeki Velidi Togan Türkiye’den ayrılmak zorunda kalır. Daha sonraları Avrupa merkezli tarih anlayışını kıracak çalışmalar Türk tarihi üzerinde pek görülmez¹⁴.

Türk Tarih Tezi bağlamında yapılan bu çalışmalar, bir milletin kendi varlığını tarihsel düzlemde belirli bir konuma getirmek için tarihin derinliklerinde kendine bir yer belirlemesi fikrinden, değişik bir ifadeyle Anthony Smith’in “Altın Çağ ve Yeniden Doğuş Mitosu” görüşünden temelini alır. Bundan dolayı Türk Tarih Tezi, ideolojik anlamda bütün Türklüğe ve Türk ırkına doğru gider. Türk tarihinin derin olduğu savından temelini alan Türk Tarih

¹² Hakan Bayri, *Türkiye’de Kimlik Siyaseti Sorunu ve Ulusal Kimlik*, Doktora Tezi, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum 2008, s. 56-57.

¹³ Melek Çolak, “Atatürk, Macarlar ve Türk Tarih Tezi”, *Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, S.27, Bahar 2010, s. 376-377.

¹⁴ Dursun Yıldırım, “Türk Medeniyetinin Sınırları ve Değişim Süreçleri”, *Çağdaş Türklük Araştırmaları Sempozyumu 2002*, Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Yayınları, Ankara 2004, s. 301-303

Tezine göre, ilk ırka dayalı devleti Türkler kurarlar. Sürekliliğini sürdüren Türk tarihinde yalnızca hanlıklar değişir. Tarihin ideolojik manada ön plana çıkarılmasının önemli duraklarından birisi de destan ve mitolojiden faydalanmadır. Mete, Kür Şad gibi efsanevi kişiliklerin tarihsel gerçeklik gibi sunulması; tarihin Türk halkının tarihinden daha çok, Türk ırkının kahramanlarının hikâyeleri biçiminde işlenmesi buna eşlik eder¹⁵. Bunun sebebi ise, Osmanlı Devletini ret üzerine kurulu bir yapı arz eden Türkiye Cumhuriyeti'nin ortaya çıkan boşluk sorununun çözümünü Osmanlı'dan önceki Türk tarihine giderek çözmek istemesidir. Çünkü Osmanlı Devleti yıkılınca Anadolu'daki Türk varlık nedeni sorusu gündeme gelir. Bunlara çözüm bulmak amacıyla oluşturulan Türk Tarih Tezi, dönemin tarihi oyunlarında da devletin resmi görüşünü yansıtmak için kullanılır. Bundan dolayı Cumhuriyet'in kuruluş dönemindeki tarihî oyunların devletin ve resmî ideologların gösterdiği çerçeveyi aşmayan, hatta bu görüşü destekleyen ve halka sunan bir görevleri olacaktır¹⁶.

Behçet Kemal Çağlar'ın *Attila* piyesi her şeyden önce Türk Tarih Tezinin temel ideolojisini oluşturan Türk tarihinin derinliklerine inme fenomeninin ve altın çağ fikrinin tam olarak karşılandığı bir eser görünümündedir. Osmanlı Devleti döneminde tarih çalışmalarının sadece Osmanlı Devleti'nin tarihiyle özdeşleştiği bir yapıya karşılık Türkiye Cumhuriyeti Devleti Türk tarihinin Osmanlı Devletinden önce de var olduğu tezinden hareket ederek yeni bir tarihsel bilinç oluşturur. Buna bağlı olarak verilen eserlerden biri olan *Attila* piyesi Avrupa Hun Devleti'ni kendine konu edinerek Osmanlı'dan önce de bir Türk tarihi olduğunu insanlara hissettirmeye çalışır.

Türk tarihinin sürekliliği konusunda eserin yazıldığı dönem ve işlediği konu bir araya getirildiğinde açık bir sonuca ulaşılır. Eserin vaka zamanı 450'li yıllar iken, yazıldığı tarih 1935'tir. Burada yazarın temel tezi, Avrupa Hun Devleti'nden hatta Sümerlerden Türkiye Cumhuriyeti'ne bir köprü kurmaktır. Böylece Türk milleti tarihsel düzlemde yerini alacak ve Türkiye Cumhuriyeti'nin ideolojisi bir sonraki nesle aktarılarak Türk ulusçuluğu inşa edilmeye çalışılacaktır.

Efsânevi kişiliklerin eserlerde işlenmesi konusu üzerinde duran Türk Tarih Tezi bağlamında *Attila* piyesi, Avrupa Hun Devleti'nin hakani olan Attila'yı yazarın kendi öznel bakışıyla sunma biçiminde oluşan bir eserdir. Ancak yukarıda ifade edildiği gibi Türk tarihinin derinliklerine inmek ve Türk ırkının kahramanlarına yer vererek Türk milletinin kahraman bir millet olduğunu anlatmak isteyen ideolojik yapının ürünü olan bir eserin amacına uygun bir biçimde böyle bir yola başvurusu kaçınılmaz bir sonuçtur. Bunun yanı sıra edebiyatçının tarihsel gerçekleri olduğu gibi değil de, kendi seçtikleriyle yeniden düzenlemesi fikrinden hareket edildiğinde Behçet Kemal Çağlar'ın *Attila* piyesinde tarihî değil, edebî bir eser vücuda getirdiği de gözden uzak tutulmamalıdır. Bu manada Avrupa Hun Devleti'nin hakani Attila, efsanevi bir kişilik olarak yazarın baktığı biçimde ve kahramanlık abidesi şeklinde Türk Tarih Tezi bağlamında okuyucuya sunulur.

¹⁵ Nizam Önen, *age.*, s. 310-315.

¹⁶ Handan Keskin, *Türk Tiyatrosunda Yenileşme ve Toplumsal Konular*, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2006, s. 125.

Attila Dönemi ve Attila Piyesi

Hunlar M.S. 4. Yüzyılın ikinci yarısında ikiye ayrılırlar. Güneyden Çinlilerin doğudan Tonguzların hücumlarıyla yıkılan bu saltanatın ardından düşman esaretini kabul etmek istemeyen bir kısım göçebe Hun, batıya doğru göçe başlar¹⁷. Bu şekilde başlayan Kavimler Göçü birçok kavmin yerinden oynamasına sebep olur. 4. Asrın sonlarında birçok defa Roma üzerine yürüyen Hunlar bir kısmı Balkanlardan Trakya'ya diğer kısmı Kafkaslar üzerinden Anadolu'ya akınlar yapar¹⁸. Bu yıllarda Alanlar ve Gotlar üzerine yürüyen Hunlar, 370 yılında yeni bir devlet kurarlar¹⁹. Özellikle Ostrogot Krallığının zengin toprakları üzerine saldırılar düzenlenir. Yeni ülke Don Nehrinden Dinyester'e, Karadeniz'den Pripet bataklıklarına kadar uzanmaktadır. Bilgiye göre, ilk önce Hunların küçük bir kısmı, daha sonra tamamı Ostrogot Krallığı üzerine saldırmıştır. Alanlarla da savaşılmış ve Dinyeper ve Dinyester arasında yapılan savaşta Alan kralı Vithimiris ölmüştür²⁰. Bu sıralarda ülkenin başında Uldız vardır. Uldız ölünce yerine Rua hakan olur²¹. 422 yılında Bizans'ı vergiye bağlar. Bu durum, *Attilâ* piyesinde yer alır, ancak sene 422 değil, 426'dır. Yazarın abartılı ve öznel bir şekilde olaya yaklaştığı dikkati çeker. Tarih konusu üzerinde yazan birçok yazar ve şair kendilerini o dönemde yaşıyormuş edasıyla hareket ettiklerinden bu gayet doğal bir durumdur. Yazar, Türk ordusunun bu savaşta taun hastalığı sebebiyle yenildiğini yazmaktadır. Ancak tarihî kaynaklarda böyle bir bilgi görülmemektedir.

Hatırlardadır 426 senesi:

- Rabbim benzetmesin ya o günlere yarını –

Hunlar yıkacaklardı Bizansın surlarını..

¹⁷ M. Fuad Köprülü, *Türk Edebiyatı Tarihi*, Ötüken Yayınları, İstanbul 1981, s. 9-10.

¹⁸ İbrahim Kafesoğlu, *Türk Millî Kültürü*, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları, Ankara 1977, s. 50-57.

¹⁹ Ammianus, Hunların Asya'nın derinliklerinden geldiğinden hiç bahsetmez. Onların uzun yıllardan beri vahşi yaşam sürdürdükleri üzerinde duran Ammianus, onların tarihini Batı Avrupa tarihi ile başlatır. Ona göre, Hunlar Azov Denizinin kuzey veya kuzeybatısında ve Kuzey Okyanusunun yakınlarında yaşarlar. Fakat "barbar" olarak tanımlanan Hunların bu özelliği ile ilgili Ammianus, doyurucu kanıtlar vermez. Hunların ilk görünüşleri ile ilgili kaynaklara genelde Batı Roma tarihî edebiyatında rastlanır. Bununla ilgili, Priskus, Jordanes, Prokopius gibi kişilerden bilgi alınabilir. Bu bilgilere göre, Gotlarla Hunlar uzun yıllar birbirlerine dokunmadan ve birbirlerinin varlığından habersiz olarak yaşarlar. Fakat bir gün Hunlara ait olan bir inek karşı kıyıya geçince sahibi de onu takip eder. Hiçbir şeyin olmadığını düşündüğü yerlerden o geri döner ve bunu ülkesindeki insanlara söyler. Bu hikâyenin alternatifi ise şöyledir: Hun avcıları, bir erkek geyiği kovaladıkları sırada yumuşak iklime sahip ve verimli toprak alanları görürler. Geri dönüp bunu ülkelerindeki insanlara haber verirler, bunu öğrenen Hunlar, Gotlara saldırır. Hunların Avrupalılara saldırmasını basit efsanelerle anlatan Batılı kaynaklara bakıldığında Hunların Ostrogotlara neden saldırdığını hiç kimsenin bilmediği ortaya çıkar. Bk. E.A. Thompson, *A History of Attila and The Huns*, Greenwood Press, Williamhouse- Regency 1975, s. 15-16.

²⁰ E.A. Thompson, *age.*, s. 22-23.

²¹ İbrahim Kafesoğlu, *age.*, s. 50-57; Rua, Hun konfederasyonunun son ve en büyük ordu liderliğini elde eder. O tek başına lider olmayıp, kardeşleri Muncuk ve Oktar ile pozisyonunun paylaşmaktadır. Fakat Muncuk ve Oktar, erken öldükleri için 432 yılında Rua, konfederasyonun tek başına lideridir. Bk. E.A. Thompson, *age.*, s. 63.

O kemik oklar işler belki et gibi taşa! (s. 6)

Trakya onlarındı daha dün baştan başa..

Başlarının başına yıldırım düşmeseydi (s. 6)

432 yılında Batı Roma İmparatoru Aetius, yenilgiye uğradığı bir savaştan sonra güvende olmadığını farkına vararak Dalmaçya kıyılarının etrafını bir gemiyle dolaşır ve Roma'ya gider. 20 yıldan daha fazla süre Hunlara esir olarak yaşayan Aetius'a o dönemde Hunlar yardım etmişlerdir. Şimdi Rua tarafından yönetilen Hunlar, 425 yılında Aetius'a sadık olduklarını kanıtlarlar ve bir ücret karşılığında tekrar ona yardım ederler. 433 yılında bu yardımla Aetius, İtalya'da yeniden hükümet kurar. 433 yılında Hunlar ve Aetius arasında imzalanan anlaşmaya göre, Pannonia Prima Batı Roma İmparatorluğu tarafından Hunlara teslim edilir. Çünkü bu şehir, zor bir pozisyondadır, doğal sınırları yoktur ve çok saldırılara maruz bırakılmıştır. Aetius gönüllü olarak Roma İmparatorluğunun bir şehrini "Barbarlara" teslim eder. Aetius'un oğlu Capilyo da aynı siyaseti devam ettirir²². Ruadan sonra Hunlar Attila önderliğinde Avrupa'ya doğru önündeki kavimleri yerlerinden çıkararak ilerler. Önlerindeki birçok barbar kavim Hun istilası önünden kaçarak Roma İmparatorluğuna sığınır²³.

434 yılında Hun sınırlarına gelen Bizans elçilerini Tuna ve Morava Nehirlerinin kıyısında karşılayan Attila, taleplerini onlara iltica ederek tarihte Margos Barışı adıyla anılan bir anlaşma yapar. Bu anlaşmanın ardından Roma İmparatorluğunda patlak veren isyanları da Attila'nın oğlu ve başkumandanı bastırır. 440'tan itibaren Bizans üzerinde artan Avrupa Hun Devletinin baskısı sonucu I. Balkan seferine çıkan Attila, Batı Roma İmparatoru Aetius'un araya girmesiyle seferine son verir. Bu sefer sonunda Tuna boyundaki kaleler Hunların eline geçer ve onlara mukavemet gösterecek herhangi bir güç kalmaz²⁴.

445'te kardeşi Buda veya Bleda'nın²⁵ ölümü üzerine tek güç sahibi olan Attila, Batı Asya ve Orta Avrupa'ya hâkimdir ve önünde durabilecek hiçbir güç kalmamıştır. Bunun psikolojik bir belirtisi olarak "Savaş Tanrısı Ares'in kılıcı" Attila'nın ellerine verilir. "Priskos'a göre uzun zamandan beri kayıp olan bu kutlu kılıç bir Hun çobanı tarafından bulunarak Attilâ'ya getirilmişti. Artık dünyanın fethi yakındı, zira Ares'in kılıcı vasıtası ile yeryüzüne hükmetme yetkisinin Tanrı tarafından Attilâ'ya tevdi edildiğine inanılıyordu."²⁶ Bundan dolayı, Attila piyesinde Bizans ve Roma elçilerine göre, Attila Ares'in kılıcını taşıdığı için dünyaya hükmedecektir. Yine piyese göre, bu kılıç, Hunlardaki alkanın demir tohumlarından, kızıl kanla sulanan toprakta ot gibi biter. Aynı zamanda büyük bir hınç olup, tarihî gerçekle örtüşen bir biçimde bir çoban tarafından bulunarak Attila'ya verilir (s. 9).

Bu duruma ek olarak Bizans'ın kaçakları geri vermekten çekinmesi ve yıllık vergiyi ödemede isteksizliği 2. Balkan seferinin başlamasına yol açar. Bu seferle birlikte Bizans'la Anatolios Barışı imzalanır. Buna göre, Tuna'nın güneyinde yer alan ve beş günlük

²² E.A. Thompson, *age.*, s. 63-64.

²³ M. Fuad Köprülü, *age.*, s. 9-10.

²⁴ İbrahim Kafesoğlu, *age.*, s. 57-60.

²⁵ Bazı kaynaklarda taht mücadelesi sonucunda Attila'nın kardeşini öldürdüğü yazılıdır. Bk. Burhanettin Batıman, *Alman Edebiyatı*, Remzi Kitabevi, 1945, s. 7-9.

²⁶ İbrahim Kafesoğlu, *age.*, s. 60.

mesafedeki yerler askerden arındırılacaktır. Buradaki pazarların yerine Naissus'ta ortak bir pazar kurulacaktır. Bizans harp tazminatı olarak 6000 libre altın ödeyecek, ayrıca her yıl 2100 libre altın verecektir²⁷. *Attila* piyesi geriye dönüş tekniğiyle bu olaya da telmihte bulunur.

*Sen ey garbî Roma'nın asil imparatoru,
Südü'n bozuk değilse o Teodosyus gibi,
Dinle; ne söyleyecek Avrupanın sahibi!
Şarkî Roma başına satın alıyor bela..
-Senin de efendin ya- efendimiz Attila,
Kendine vergi verip uşak olan birinin
Bu namussuz kasdını, istiyor, siz de bilin!
Bir Hun sesi daha
Biraz yüz vermeyince, durmayınca yumuşak;
Kurmuş efendisini öldürmeyi o uşak!
İmperator
Kimin haddine düşmüş.. Buna kim cür'et eder?
Romalılar makuldür; asılsızdır bu haber! (s. 19)*

Bizans ile Roma'yı karşılaştıran sefirler Roma'nın 2100 altın yıllık vergi veremeyeceğinden bahsederler. Çünkü Roma hem fakirdir hem de zenginleri Bizans'ın zenginlerine benzemezler ve vatan sevgileri olmadığı için altın ve mücevherlerini vermezler. Ayrıca Bizans'tan kaçakları isteyen Attila'nın bu talebi de *Attila* piyesinde kendine yer bulur. Buna göre, Bizans'ın bütün askerleri uzun zamandan beri Attila'nın istediği Hun mültecileri aramaktadırlar. Tarihsel gerçeklere uygun bir şekilde esirleri vermek istemediklerini de belirten *Attila* piyesine göre, bu emri yerine getirmek oldukça zordur (s. 5-6).

Bu vergi Theodosios'a oldukça ağır gelir ve bir suikast ile Attilâ'yı öldürtmek ister²⁸ ve Hun İmparatorluğuna bir heyet gönderir. Bu heyette Scythians, Edeco, Orestes ve Scottas vardır. Onlar Hun ülkesine geldiklerinde beklemedikleri bir soruşturma ile karşılaşılır. Israrla onlara soru sorarak cevap almak isterler. Onlar Attila'yla konuşmak istedikleri cevabını verirler. Fakat bu uzun soruşturmada Scottas kızmaya başlar ve onları kendi liderlerinin gönderdiğini ve burunlarını bu işe sokmamaları gerektiği şeklinde cevap verir. Sonra bütün elçiler Attila'nın yanına giderler, Edeco dışında hepsi geri dönerler. Edeco onlara ihanet eder ve korkan Orestes, her şeyi Attila'ya söyler, gizli plan bu şekilde açığa çıkar²⁹. Piyeste suikasti yapacak kişinin Edek olduğu ve bu iş için 50 altın aldığına dair bir gönderme yapılır. Öldürmeye giderken diğer elçilere haber verilip verilmeyeceğine dair piyeste geçen

²⁷ İbrahim Kafesoğlu, *age.*, s. 60-66.

²⁸ İbrahim Kafesoğlu, *age.*, s. 61.

²⁹ C.D. Gordon, *The Age of Attila Fifth Century Byzantium and the Barbarians*, Michigan University Press, 1960, s. 74-77.

konuşmada, suikastin şaka mı yoksa gerçek mi olduğunun ayırt edilemediği ortaya çıkar (s.6). Ancak bundan haberdar olan Attilâ, Theodosios'a şu mesajı yollar:

“Theodosios, Attilâ gibi asil bir babanın oğludur. Attilâ babası Muncuk'tan aldığı asaleti muhafaza etmiş, fakat Theodosios Attilâ'nın haraçgüzârı olmakla köle durumuna düşmüştür. Theodosios kölelik haysiyetini de koruyamamıştır, çünkü efendisi olan Attilâ'nın canına kıymak istemiştir.³⁰”

Hun hakanı Attilâ'yı sakinleştirmek için bir heyet yola çıkar ve Attilâ'yı oldukça yumuşak bulur. Bu durum Attilâ'ya Bizans'ın artık kendisine bağlandığını işaret ettiğinden, artık Batı Roma'ya yürümek zamanı geldiğine karar verir.

Batı Roma İmparatorluğu vergisini düzenli ödemekle birlikte başkumandan Aetius, muhtemel bir Hun-Roma çatışmasına hazırlanmaktadır. Attilâ da tüm Roma ve barbarlardan oluşan bir orduyla karşılaşacağına farkında olduğundan bu duruma özen göstermektedir. Nihayet 448'den başlayarak iki yıl süren hazırlıkların ardından Roma İmparatoru Valentinianus III'ün kızkardeşi olan Honoria ile evlenmek istediğini bildirdi. Ayrıca, Honoria'nın hissesine düşen imparatorluğun yarısını ve Honoria'nın kocası sıfatıyla Roma İmparatorluğunun yönetiminde söz sahibi olmak istediğini belirtti. İlk önce oyalama yoluna giden Valentinianus ve Aetius teklifi açıkça reddedince Hun seferi meşru duruma gelir. *Attila* piyesinde Attila'nın ismi belirtilmeyen bir adamı kafasına yazılmış bir mektubu Honorya'ya saçlarını kestirdikten sonra okutur. Mektupta şu ifadeler yer alır:

*Daha niçin saklamak, daha neyi beklemek?
Kanına kattığından başka zehrin var demek.
Ellerin ruhu nazlı, kanı mavi, sabrı kıt,
Haydi gel, haydi kıvrın, ne zehrin varsa akıt.
Haydi benim yılanım, haydi öz canım, karım!
Antuvan öyle öldü şimdi sade ben varım.
Ey yaşayan Samsounun sürünen Dalılası!
Böyle saç maç kesmekle; Türklerin Attilası,
Azminden, kudretinden kaybetmez zerresini!
Dinle elçilerimin aman vermez sesini:
Seni kardeşlerinden istemeye geldiler..
Amma, Attila seni Romada görmek diler;
Roma, Türkün olacak; Dünya senin ve benim,
Ben, seni maksadıma bayrak diye sevenim! (s.18)*

Attila'nın adamı olan esir Honorya'nın yanından ayrıldıktan sonra, elçiler Batı Roma İmparatorunun yanına gelirler. Teodosyus'un yaptığı suikast girişimini hatırlatıp, Attila'nın

³⁰ İbrahim Kafesoğlu, *age.*, s. 61.

Honorya'yı kendileriyle beraber götürmelerini ve imparatorun Honorya'nın hisselerini de vermesini istediğini belirtir. Eğer buna hayır denilirse, Attila'nın bunları kendisinin gelip alacağını ifade ederler. Ancak imparator tarihî gerçeklere bağlı bir şekilde kardeşinin evli olduğunu söyleyerek teklifi reddeder. Başka birisiyle evlenmesi gerektiği söylenen Honorya, kendisine dokunulmaması ve evleneceği kişinin Hun olması şartlarını öne sürerek evlenmeyi kabul eder. Ancak imparator bunu kabul etmediği gibi, söylediği yalandan korkup, Attila'dan kurtulmak için çareyi Aetyüs'ün yanında almakta bulur.

451 yılında yapılan savaşın sonucu kesin bir şekilde tarihçiler tarafından belirtilmemesine karşılık³¹, son dönemlerde yapılan araştırmalar neticesinde Attila'nın savaşta gayesine ulaştığı da açıktır³². 452 yılında 100000 kişilik ordusuyla Venedik düzlüğüne inen Attila Aquileia kalesini zaptettikten sonra Po Ovasına girer. Roma İmparatorluğu'nun başkenti Ravenna'yı tehdit eden Attila'yla barış yapılması kararında olan senato ve kilise hemen bir heyet hazırlar.

“Hitabeti ile meşhur Papa Leo I (“Büyük Leo”) başkanlığında konsül G. Avianus ve eski “Praefecture” Trygetius’dan kurulu bir hey’et Mincio ırmağının Po nehrine döküldüğü düzlükte ordugâhını kurmuş olan Attilâ tarafından kabûl edildi. Papa, İmparator ve bütün Hıristiyan dünyası adına, büyük Türk başbuğundan Roma’yı esirgemesini rica etti. Beş yıl kadar önce kahir bir kuvvetle Çekmece’ye kadar geldiği hâlde nasıl İstanbul’u tahrip etmekten kaçınmış ise, Papa’nın ağzından Roma’nın teslim olduğunu öğrendikten sonra bu eski medeniyet merkezini korumayı da vazife sayan Attilâ, muzaffer ordusu ile başkentine dönerken, şüphesiz, tıpkı Bizans gibi, Batı Roma İmparatorluğu’nun da kendi iradesine bağlandığı kanaatinde idi.”³³

Attila piyesinde Attila'nın Bizans'a gönderdiği mektup üzerine gelen heyette yer alan Papa ve iki generale atıfta bulunulur. Bir süre bekletilen Papa, Attila'yı görür görmez ayaklarına kapandığında, Attila onu eğilerek iter. Papa, Attila'dan İtalya, Roma, Senato ve imparatorun gufran istediklerini ve af dilediklerini söyler. Attila dinin bu kadar küçültülmemesi gerektiğini vurgulayarak onları affeder. Ayrıca, Attila Bizans'tan Roma'ya kadar birçok şehri fethetmiştir.

448'de Batı Roma elçisi Romulus'un ifade ettiği üzere Sâsâniler üzerine yürüyüp tüm dünyayı hâkimiyeti altına almak isteyen Attilâ'nın ömrü buna kifayet etmez³⁴. Bunun da altını çizen *Attila* piyesi, Bizans'tan sonra Attila'nın İran'ı da alacağını vurgular. Hatta Hunların bu yolu karış karış bildiğini de ifade eden eser, Attila'ya bu gücü veren unsurun emrindeki askerlerin sözünden çıkmaması olduğunu da belirtir. Resmî tarihe göre, 453 yılında İtalya seferinden dönüşte bir iç kanaması sonucu Attilâ 60 yaş civarında ölür³⁵. Gömme merasimi gizlice yapılır ve kendisiyle birlikte değerli eşyaları da gömülür. İnsana has aç gözlülüğü bir

³¹ Bazı kaynaklara göre, Attila idaresindeki Hunlar bugünkü Macaristan ve Almanya'yı geçerek “Şalon”a kadar uzanırlar. M.S. 451 yılında Romalılar, Vizigotlar, Franklar ve Burgonlardan oluşan bir ordu karşısında yenilerek çekilirler. Bk. M. Fuad Köprülü, *age.*, s. 9-10.

³² İbrahim Kafesoğlu, *age.* s. 61-63.

³³ İbrahim Kafesoğlu, *age.* s. 63.

³⁴ İbrahim Kafesoğlu, *age.* s. 64.

³⁵ Kafesoğlu, *agy.*

büyük ve değerli hazineden uzak tutmak için mezarı kazanlar da öldürülürler. Bundan dolayı Attila'nın nereye gömüldüğü bilinmemektedir³⁶. Tarihte Arıkan, piyeste ise Karakan biçiminde kullanılan Attila'nın hanımı, onun mezarıyla ilgili şu ifadeleri kullanılır:

Karakan

Ölürse ona mezar Avrupa baştan başa!

Onun taşı mı diye bakılacak her taş!

O zaman da çekecek dört yandan bakışları..

Her gözün değdiği yer Attilanın mezarı,

Nasıl ki her basılan yer, arzın ortasıdır..

Avrupaya son şeref, bu mezar olmasıdır! (s. 13)

Bu dönem tarihini yazan kişi o dönemlerde yaşayan Priskos'tur³⁷. Piyeste kraliçe Karakan'ın huzurunda olan Priskus'un şöhretli bir tarihçi olduğu anlatılır. Ancak Avrupa Hunlarını yazarken kana bulamaması konusunda özellikle ihtar edilir. Çünkü onu inkâr edenler düşüp küçüleceklerdir. Priskus ise, Attila'yı layıkıyla anlatamazsa bahtına yanıp acımalıdır. Kültür tarihi olarak Volga boylarında kılıç, kemik yay ve ok uçları bulunur. Bunlar Hunların Orta Asya kökeninden geldiğini kanıtlar³⁸.

O kemik oklar işler belki et gibi taş! (s. 6)

Attila döneminin tarihsel gerçekliği ve tiyatrodaki yazılan tarihî bilgilerin birbiriyle tutarlı bir bütün oluşturması modernist tarih anlayışının gereğidir. Modernist tarihçilik, yeni veya post-modern tarihçilik gibi radikal bir özelliğe sahip değildir, ancak geleneksel tarihçiliğin daha gelişmiş bir analizini temsil eder. Bu tarihçilikte temel olarak, bütün sistem düşüncelerinde, fenomenlerde, kurumlarda, sanat geleneklerinde ve edebi metinlerde tarihsel bakış açısına uygunluk noktasında ısrar vardır. Başka bir deyişle, metinler veya fenomenler tarihten farklı değildir. Bu metinler, hem şekil hem içerik olarak belirgin olan zaman, yer ve tarihsel konuları ile tespit edilebilirler³⁹. Bu bağlamda Behçet Kemal Çağlar, 18. yüzyılda Herder'le başlayan tarihçilik anlayışını devam ettiren modernist tarih anlayışına sahip bir sanatçı görünümündedir. Herder'in milliyetçilik anlayışında görülen "volk" kavramı veya etnisitenin tarih anlayışı ile ön-plana çıkması Çağlar'ın tarihe bakışını özetler niteliktedir. Tarihten ayrı bir edebiyat eseri vücuda getirmemesi de modernizmin ve milliyetçiliğin dolayısıyla Türk Tarih Tezinin tezahürüdür.

Bu anlamda milliyetçilik veya "Türk Tarih Tezi" bağlamında eserde tarih unsurunun okuyucuya verilmek istendiği ortaya çıkar. Bunun nedeni ise, modern milliyetçiliğin kolektif kimlikle yan yana yürümesidir. Ulus, kan, kafa, kalp, vatan (anne ve baba toprağı) üzerinde oluşmaktadır. Kimlik veya karakter materyal olarak geliştirilen bir durumdur. Bunu yapanlar

³⁶ Ali Ahmetbeyoğlu, "Büyük Hun Hükümdarı Attila", *Manas Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, S. 7, 2003, , s. 15.

³⁷ Ahmetbeyoğlu, *agm.*, s. 1-20.

³⁸ Bahaeddin Ögel, *Türk Kültür Tarihi*, TTK Yayınları, Ankara 1991, s. 98.

³⁹ M.A.R. Habib, *A History of Literary Criticism and Theory*, Blackwell Publishing, Malden, Oxford and Victoria 2008, s. 760.

ise, tarihçiler, siyaset bilimcileri ve edebiyat eleştirmenleridir. Tarihçi sanatçı vizyonu geliştirmeli, edebiyat gerçekleri ise, millî birliği yaratmalıdır. Burada önemli olan “Biz nereden geldik?” ve “Biz kimiz?” sorularına cevap vermektir⁴⁰. Eserin yazılış dönemi 1935 yıllarındadır ve yazarın özelliği, Atatürk ilke ve inkılâplarına sonsuz saygı duymasındır. Bu anlamda “Biz kimiz?” sorusuna verilecek cevabın Türk milletinin derin tarihini ortaya çıkarmak anlamında büyük değeri vardır.

Batılı araştırmacılarından Christopher S. Wilson, bu tezin amacının Türk toplumunun Orta Asya’dan Anadolu’ya geldiğini kanıtlama amacı taşıdığını ifade ederken, Anthony Smith’in göçme, yerleşim miti veya buraya nasıl ve nereden geldik fikirlerine bağlı olarak, saha yaklaşımı çerçevesinde Osmanlı döneminden önceki dönemlere gidilerek Türk kimliğini açığa çıkarmak niyetinde olduğunu belirtir⁴¹. Bu anlamda eser, Osmanlı döneminden önceki tarihe giderek “Biz kimiz?” sorusunun cevabının Sümerlerde ve Hunlarda arama kaygısı taşımaktadır. Diğer taraftan tarihçi ulus için gerçekleri tarih zemininde anlatma yolunu seçmişken, edebiyatçı millî birliği vücuda getirecek eserler üretmelidir. Bu anlamda *Attila* piyesi, Atatürk Döneminde ortaya konmuş olan tarih anlayışını uygulamaya veya pratiğe dökme ürünüdür. Başka bir deyişle, teori veya tez, bu eserle pratiğe dökülmüştür.

Attila’nın Tip Özellikleri

Cins, tür, numune, örnek anlamlarına gelen tip, belirli insanların hayat karşısında almış oldukları tavırlara ve hâkim temayüllerine göre dâhil edilebilecekleri gruptur. Soyutlamaya gitmek suretiyle oluşturulan tipte, kendi dışında bir şeyi temsil etme içgüdüğü ortaya çıkar. Bu kişilerde hâkimlik, ihtiraslılık ve ortak bir kişilik söz konusudur⁴². Tiplerin birçok çeşidi olsa da konumuzla ilgili olanı, yüceltilmiş tip veya idealize tip olarak adlandırılan yazarın oluşturduğu mükemmel tiptir. Çeşitli değerleri olan ve bu değerler uğruna fedakârlıklarda bulunabilen bir kişilik özelliği gösteren yüceltilmiş tip, kendinden önce toplumsal fenomenleri, fikrini veya yönettiği kişileri düşünür. Özellikle tarihî romanlarda destanî kahraman kimliğiyle ön plana çıkan yüceltilmiş tip, tanrılaştırılır ve kendisine insanüstü güçler atfedilir⁴³. Bu tip genel olarak alp tipi şeklinde görülür. Kuvvet ve hareket fikirlerinin oluşturduğu yiğitlik, kahramanlık ve cihangirlik alp tipinin temel özelliğidir. Dışa dönük, akıncı olan alp tipi, tabiatın ortasında hayvan sürüleriyle birlikte yaşar ve hayvanlarına en müsait yeri kendilerine mekân olarak seçer. Karakterlerini ve hayat görüşlerini bu yaşayış tarzı, tabiat, hayvancılık ve akıncılık tayin eder⁴⁴.

⁴⁰ Amelia Kalant, *National Identity and the Conflict at Oka*, Routledge Press, New York 2004, s. 23-24

⁴¹ Christopher S. Wilson, “The Persistence of Turkish Nation in the Mausoleum of Mustafa Kemal Atatürk”, *Nationalism and Global Area*, (Edt. Mitchel Young, Eric Zuelow, Andreas Sturm), Routledge Press, London and New York 2007, s. 83-84.

⁴² Nurullah Çetin, *age.*,s. 147-149; Mehmet Kaplan, *Türk Edebiyatı Üzerinde Araştırmalar 1*, Dergâh Yayınları, İstanbul 2002, s. 462; Berna Moran, *Edebiyat Üzerine, İletişim Yayınları*, İstanbul 2004, s. 149-150; Mehmet Tekin, *Roman Sanatı*, Ötügen Yayınları, İstanbul 2002, s. 98.

⁴³ Nurullah Çetin, *age.*,s. 151-153.

⁴⁴ Mehmet Kaplan, *Türk Edebiyatı Üzerinde Araştırmalar 3*, Dergâh Yayınları, İstanbul 1985, s. 14-68.

Piyeste Attila'nın hem fiziksel hem de tip özelliğini görmek mümkündür. Fiziksel olarak tasviri öznel bir yaklaşımla sunulur ve daha çok yüz ve baş hatları belirtilir. Gözleri ilk bakışta küçük görünmesine rağmen aslında gökten geniş olduğu mübalağalı bir anlatımla okuyucuya sunulur. Göz bebekleri ise, kılıç uçları gizler. Baş tuncıtan bir madalyona oyulmuş gibidir, kavga onu işlemektedir. Saçlarında baharda sümbül sayıklanamaktadır.

Attila piyesinde yüceltilmiş tip ve alp tipi bağlamında Attila görülür. Yüceltilmiş tipin ilk özelliklerinden olan tanrılaştırılma fenomeni Attila kimliğinde ortaya çıkar. Özellikle İmparatorun Attila'nın mektubunu okuduktan sonraki korkusunu Honorya'nın ağzından dile getiren Çağlar, “*Gönüller! Attila'ya tapmakta hakkınız var!*” (s. 17) ifadesiyle bunu açık bir şekilde kanıtlar. Fakat Attila duaya düşkün Allah olmadığını ifade ederek, her ne kadar Batılı gözüyle tanrılaştırılan bir yapısı olsa da, kendisi bunu reddeder.

Alp tipinin ikinci özelliği ise, cihangirlik, yiğitlik ve kahramanlıktır. *Attila* piyesinde tam bir cihangir ve kahraman olan Attila ile karşılaşılır. Onun karşısında kimsenin duramayacağı net bir şekilde belirtilir. Ayrıca vatanını ve milletini her şeyin üzerinde tutma ve insanlar tarafından Türklüğün bayraktarı olma vasfı da yüklenir. Attila'nın diğer önemli özelliği Nibelungen destanının çağdaşlarında belirtildiği gibi iyiliksever, babacan ve yüksek bir vafsa sahip olmasıdır. Çünkü Roma, Avrupa, Senato ve Bizans'ı affetmesi için yanına gelen Papa ve iki generale onları affettiğini söyleyerek bu özelliğini de ortaya çıkarır.

Bu tipin diğer önemli özelliği akıncı olmasıdır. Piyese göre, karşısında kırılacak ordu kalmamıştır. Çekice benzetilen Attila'nın karşısına örs benzetmesiyle Avrupa çıkarılır. Bu benzetme ile Attila'nın savaşta döverek istediklerini aldığı belirtilerek akıncı özelliği anlatılır. Ayrıca, Roma'daki çiftçilerin topraklarını nadas etmesiyle Attila'nın Avrupa'yı dolaşması arasında da teşbih sanatıyla bir bağlantı kurulur. Bir başka yerde ise, “*Alnına Attilanın atının nalı deşsin*” (s.26) ve “*Şehir yıktı diyorlar, çiğnedikçe birini*” (s. 10) ifadeleriyle de at ve nal kavramları yan yana getirilerek bozkır kültürünün önemli unsurlarından at ve akıncılığa gönderme yapılır. Kendisi gibi devleti de erkekçe cihangir vasfına sahip olup, erkekçe cihangirlik vasfını Türklüğünden alır. Ancak bu durumu eser, vicdansızlık olarak değerlendirmedeği gibi, korku ve sevmeyi yan yana getirerek insanların dünyada varlık sebebi olarak Attila'yı gördüklerini kesin bir üslupla dile getirir.

Batılı Gözüyle Attila

Tarihsel anlamda ölümsüzlüğe ulaşan ve bütün Orta Avrupa'da kendi kimliğinden efsaneler türeyen; romancı, ressam ve heykeltıraşlara konu olan Attila, aynı zamanda tiyatro yazarlarına da ilham kaynağı olur. Son dönemlerde yapılan tarih araştırmaları, Attila'nın özellikle Etzel adıyla *Nibelungen* destanında iyi bir kral sıfatıyla anıldığını ortaya çıkarır. Destanın çağdaşı kayıtlarda ise, iyiliksever, babacan, çok yüksek bir vafsa sahiptir⁴⁵. Bu cümlelerde Attila'nın olumlu yönleri ön plana çıkarılmış olsa da, Batı edebiyatında Attila genellikle olumsuz bir tavırla anlatılır. Batı edebiyatında Türklere karşı olumsuz nitelermelerin başlangıcında o vardır. Ancak bu, Attila'nın dinsel kimliğiyle ilgili bir sorun olmayıp, o dönemin güncel olaylarından olan Attila'nın Avrupa içlerine girişinden kaynaklanır. Bunun

⁴⁵ İbrahim Kafesoğlu, *age.*, s. 64; Akdes Nimet Kurat, “Hunlar ve Attila”, *Türk Dünyası El Kitabı I*, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları, Ankara 1992, s. 177.

yanı sıra bugünün Avrupa'sının şekillenmesinde önemli bir yere sahip olan Kavimler Göçü'nün Avrupa Hun Devleti tarafından başlatılması da bu olumsuz bakışın oluşmasında etkili olmuştur. Özellikle Alman edebiyatında Attila, hem korkulan hem de saygı duyulan bir kişilik olarak sunulur.

Orta Çağ'ın bitip Yeni Çağ'ın başladığı sıralarda Avrupa edebiyatının esin kaynağı Türkler olur. Yeni Çağ sonrasında ise, olumsuz tavrın Orta Çağdaki kadar katı olmadığı dikkati çeker. Romalı tarihçi Priscus, Attila hakkında şunu yazar:

“Bir adam yoktur ki, kavimleri sarsmasın, tüm dünya ondan ürkmesi için doğmuş ve herkesin onun hakkında duyacağı dehşet verici bir haberin kendisine ulaşacağı korkusuyla yaşamassın”. Yine aynı yazar onun hakkında şu bilgiyi vermektedir: “Misafirleri altın ve gümüş kadehten içerken o ahşap bardaktan içmektedir.”⁴⁶

Yukarıdaki ifadelerde olumlu ve olumsuz yönleriyle Attila'nın tanıtıldığı dikkati çeker. Ama genel manada Attila'ya bakış olumsuzdur. Her iki bakışı da baz alarak *Attila* piyesine eğilmek yerinde bir karar olacaktır. Her şeyden önce Attila Batılılarca *“Tanrının Kurbacı”* sıfatıyla değerlendirilir. Ayrıca *“Barbar”* (s. 21) ve *“Allah'ın belası”* (s. 22) kavramlarıyla da nitelendirilir.

Korku ve saygının birlikte olduğunu gösteren ifadeler oldukça çoktur. Ancak korku yönü metinde daha çok vurgulanır. Bir taraftan af dileyen tiyatro kişileri, diğer taraftan korkudan ruhlarının çöktüğünü ifade ederler. Korku örnekleri açısından, Batı Roma'nın Attila'nın şerrinden kurtulmak istemesi ve yine korkudan her şeylerini Attila'ya vermeleri örnek gösterilebilir. Korkudan ses çıkaramama örneği ise, Attila'ya suikast girişiminde bulunduğu Batı Roma imparatoruna söylendiğinde Roma'nın akıllı olduğu ve buna cesaret edemeyeceği ifadeleriyle gün yüzüne çıkar. Bu korkunun sebebi ise, Attila'nın karşısında kırılacak bir ordu kalmaması ve Avrupa'da rahat bir şekilde yürümesidir. Korkunun diğer sebebi olan zalimlik vasfı, Attila'nın Avrupa'yı yaktığını harç, kemik, taş görerek; et ve kan koklayarak Avrupa'yı dolaştığını anlatan metinlerde ortaya çıkar. *“Allahım Romamızı şerlerinden sen koru!”* (s. 19) ifadeleri de zalim yönünü anlatma bakımından önemlidir.

Olumlu yönden, Orta Çağ Avrupa'sında tanrı kisvesine büründürülerek piyese dâhil edilen Attila'yı, Papa tanrıya benzetir. Başka bir yerde, Türkler ve Attila'yı özdeş olarak gören Batılılar, piyese göre, onları asalet ve ihtişam içinde görürler. Piyeste Honorya'nın ağzından Türklerin barbar olmadığı ve Roma'daki hayat hakkını normal bir şekle getirenin barbar olmayacağı ifade edilir. Bundan dolayı bir yerde Türk olduğu müddetçe medeniyetin var olduğu açıklanır. Piyesteki tarihçi Priscus'un *“Dillere destan olan babanın hasreti”* (s. 13) ifadesi, Batıda özellikle Alman boylarında *“Der Etzel”* yani *“babacık”* kavramına karşılık gelir⁴⁷ ki bu anlamına bağlı olarak metinde Attila baba olarak tanıtılır ve olumlu bir yönüne dikkat çekilir.

Batı gözüyle zalimliği, Türk gözüyle cihangirliğine dikkat edildiğinde millî bilinç tarihe yaklaşımı ve tarihin kişileri değerlendirmede öznel davrandığını edebî eserler üzerinden

⁴⁶ Sedat Şahin, “Alman Edebiyatında Attila Motifi”, *Türk Kültürü*, S. 503-504, Mart-Nisan 2005, s. 104-108.

⁴⁷ Sedat Şahin, *agm.*, s. 104-108.

kanıtlar. Attila'ya farklı bakışların olmasının sebebi milletlerin tarihlerini kendi gerçekleri ve bakış açılarına göre yazmalarındır. Tarihinin doldurduğu satranç tahtasının boş kısımları farklı yaklaşımların ana sebebidir. Tarih açısından farklı bakış açıları ve millî bilincin tezahürü noktasında diğer milletlerin tarihî kahramanlarına zalim ve barbar demek, Attila'nın doğulu olduğu tezinden hareket edildiğinde “oryantalizm” kısılcığında da düşünülmelidir.

Oryantalizm, kısaca, Batı'nın Doğu'ya karşı üstünlüğünü kendine amaç edinen bilimin adıdır. Diğer bir deyişle, “*Oryantalizm Doğu'yu konu edinen kurumların tamamı, verilen beyanatlar, takınılan tavırlar, yapılan benzetmeler, bir cins öğretisi, yönetim biçimi veya hükümet şeklidir. Kısaca bu cins oryantalizm, Batı'nın üstünlük sürdürme taktiği, Doğu üzerinde otorite kurma çabasıdır.*⁴⁸” Batı sürekli olarak kölesi olarak gördüğü Doğu'yu “öteki” kavramı etrafında kendi istediği biçimde şekillendirmek ister. Bu anlamda yaptığı çalışmalar yüzeysel olarak kalmış, asla olayın derinine inememiştir. Atatürk dönemindeki Türk Tarih Tezi de bu fikri ortadan kaldırmaya yöneliktir. Çünkü “*Doğu, yeniden ve birden bire insanlık dışı, acınacak kadar antidemokratik, geri kalmış ve barbar sayılmaya devam etmiştir.*⁴⁹” Bu anlayışı yıkmaya çabalayan ve Türk gencine derin tarih bilgisine dayanarak bir refleks vermeye çalışan Atatürk, Batılı anlayışın geri olarak addetmek istediği Doğu fikrini yeniden ele almayı düşünür. Batılı tarihçilerin yaptığı araştırmalarda genellikle Attila'nın “barbar” olarak verilmeye çalışıldığı gözlenir. *Attila* piyesinde ise, Batı'nın bu bakış etrafında Attila'yı çizdiği gösterilerek, antitez bağlamında onun barbar olmadığı verilmeye çalışılır.

Turan ve Attila

“Turan” terimi coğrafi ve siyasi olmak üzere iki anlamda kullanılır. Coğrafi anlamıyla, Sasani döneminde şimdiki Pakistan'a bağlı Belucistan eyaletinin kuzeydoğu kısımlarındaki serazad deve çobanlarından oluşan halkıyla ünlü bölgeyi anlatan ve İran'ın kuzeydoğusundaki bölge için kullanılan Turan; Maverâünnehir, Türkistan, Harzem, Horasan, Fergana ve Kaşgar gibi sınırlara isim olarak verilmiş olsa da, bunun yanı sıra birçok ülkeyi kapsayan geniş bir yurttur. Siyasi anlamda ise, Türklerin doğal birliği anlamını taşıyan, Türklüğün uzak mefkûresi olan, sadece Türkleri bir bayrak altında birleştirmeyi kendine amaç edinen Turan'ı bütün Türk boylarını içine alan Büyük Türkistan olarak tanımlamak yerinde bir tespit olur. Çünkü “Türk” kelimesi bugün yalnızca Türkiye Türklerini içine alan bir kavram hâline dönüşmüştür. Normalde Türk kavramı Tatar, Özbek, Kırgız, Yakut, Kıpçak, Oğuz boylarını içine alsa da, kültür yönünden ayrı bir duruma gelen Özbek, Kırgız ve Tatarlar Türk kültürü altında birleşirlerse Oğuz boyları içinde yer alırlar. Eğer ayrı kültürler oluştururlarsa, kendileri farklı isimlerle anılacaklardır. O zaman bütün eski Türk boylarını bir bayrak altında birleştirebilecek bir isme ihtiyaç duyulacaktır. Bu isim ise Turan'dır. Buna bağlı olarak Ziya Gökalp Turan'ı, “*Oğuzları, Tatarları, Kırgızları, Özbekleri, Yakutları dilde, edebiyatta, kültürde birleştirmeye Turan denir.*” ifadeleriyle tanımlamaktadır. Buradan hareketle Ziya Gökalp'ın, “Turan” kelimesiyle “*Türklerin tek bir vatan üzerinde, tek bir millet halinde birleşmelerini anlatmak istediği söylenebilir.*” Ayrıca Ziya Gökalp'a göre bu fikir ileride

⁴⁸ Edward Said, *Oryantalizm*, (Çev. Nezh Uzel, İrfan Yayinevi, İstanbul 1998, s. 14.

⁴⁹ Edward Said, *age.*, s. 212.

gerçekleşebilecek bir fikirdir. Çünkü Turan'ı geçmişte Hunlar, Göktürkler, Avarlar, Uygurlar, Cengiz Han ve en son Timurular kurmuştur⁵⁰.

İlk önce dil terminolojisinde görülen Turan; Castren, Müller ve Bunsen adlı ilim adamlarıyla hem dil, hem kültürel, hem de coğrafi olarak kullanılmaya başlanmıştır. Ancak dil konusu son dönemlerde popülerliğini yitirerek kullanılmaz hale gelmiştir. “Turancılık” kavramından ilk bahseden kişi Vambery'dir. Ona göre Türkler arasında tarih, din ve ortak dil önemli bir birliktelik unsuruyken, Türklerde güçlü bir imparatorluk kurma iradesi de vardır. Bu sebeple Osmanlı İmparatorluğu Adriyatik Denizi'nden Çin'in en ücra köşelerine kadar büyük bir devlet kurabilmiştir⁵¹.

Tarihte Hunlar Turan'ı kurup bütün Türkleri bir araya getirmişlerdir. Piyese göre, Attila tüm Türklerden ziyade dünyaya hâkim olma temayülü içerisindeydi. Ancak dünyaya hâkim olmak için ilk önce Türk milletini bir araya getirmek gerektiğinden diğer milletler kurucu unsur olan Türk milletinin etrafında birleşirler. Bundan dolayı bu bölüm Turan ile Attila, ardından cihanşümül dünya politikası veya nizâm-ı âlem fikri etrafında tartışılacaktır. Piyeste Attila Avrupa'yı çok küçük bir alan olarak görüp, İran, Çin ve Hindistan'ı almak niyetindedir. Özellikle “*Avrupa, bir avuç yer; bizim olacak cihan..*” (s. 10) ifadesi Attila'nın bu emelinin en açık delilidir. Özellikle Landau'nun belirttiği Türklerdeki güçlü imparatorluk kurma gücünün Avrupa Hun Devleti'nde var olduğu açıkça piyesten anlaşılır. Türklerin devlet kurma becerisi ve dünyaya hâkim olma düşüncesinin temelinde, dünyaya nizam verecek milletin Türkler olduğu inancı veya fikri etkili olmuştur. Bu millet tarih içinde kendi ülkeleri doğrultusunda birçok noktaya ulaşmış ve bütün cihanı fethetmiştir⁵². Dolayısıyla piyeste bahsedildiği şekliyle Attila'nın dünyaya hâkim olma fikrinin temelinde yetiştirdiği kültür ve aldığı eğitim vardır.

Din ve Attila piyesi

Türkçülük temelde dil, din, ırk ve dilek birliği üzerine kuruludur⁵³. Kuruluş ideolojisinde din unsuru ile millet unsuru Ziya Gökalp tarafından uzlaştırılmaya çalışılsa da bazı görüşler dinî duyguların zayıflamadığı müddetçe millet mefhumunun güçlenemeyeceğini savunmaktadır⁵⁴. Her türlü yabancı etkinin ırkı bozacağını düşünen Turancıların İslamiyet'e yaklaşımı da bu doğrultudadır. Bu noktada İslamiyet'in Türkleştirilmesini savunurlar. Turancı Türkçüler kendilerine Şamanizm'i ve Gök Tanrı inancını daha yakın bulurlar ve Türklerin birçok din değiştirdiğini, ancak Gök Tanrı inancının sabit kaldığını söylerler. Fakat Türkçülerin hepsi İslamiyet'e düşman değildir. Bunlardan Fethi Tevetoğlu İslamiyet'i

⁵⁰ Rıza Nur, *Türk Tarihi*, Kutluğ Yayınları, İstanbul 1972, s. 32-33; Osman Karatay, *İran ile Turan*, KaraM Yayınları, Ankara 2003, s. 25-28; Ziya Gökalp, *Türkçülüğün Esasları*, MEB Yayınları, İstanbul 2004, s. 26-28; C. Osmanağaoğlu, *Ziya Gökalp'te Türkçülük Akımı*, On İki Levha Yayıncılık, İstanbul 2008, s. 26-28.

⁵¹ Rıza Nur, *age.*, s. 32-33; J. M. Landau, *Pantürkizm*, Mesut Akın (çev.), Sarmal Yayınları, İstanbul 1999, s. 10-11; Nizam Önen, *age.*, s. 38-44.

⁵² Mehmet Soğukömeroğulları, *Turancılık Fikrinin Türk Romanına Yansıması*, Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2010, s. 155.

⁵³ Mehmet Soğukömeroğulları, *agt.*, s. 100.

⁵⁴ Ahmet Oktay, *age.*, s. 53-55.

toplumu bir arada tutan bağlardan biri olarak görür. Bununla birlikte onlar da dinin Türkleştirilmesi gereğini kabul etmektedirler⁵⁵.

Behçet Kemal Çağlar'da ise, vatan duygusu Tanrı gibi düşünülür ve yüceltilir. Vatanın çeşitli şekillerde görünmesi mistiklerin tecelli fikrini çağırıştır. İnsanlarda kendilerini aşan varlıklara karşı duyulan hayranlık çok eski çağlardan modern çağlara gelinceye kadar devam etmiştir. Buna bağlı olarak Fransız İhtilâli'ni yapanlar akli tanrılaştırırlar. Ziya Gökalp ise, dinleri toplumun kolektif şuuru olarak görür. Bunların hepsi toplumsal hafızanın görünen örneklerindedir. Behçet Kemal Çağlar'da da "kahramanlık kültürü" bu duygu ile izah edilebilir. İnsanlardaki tapma duygusu kendine sürekli yeni bir şey arar ve bulur⁵⁶.

Behçet Kemal Çağlar'ın *Attila* piyesinde Attila, bir taraftan kendisinin insan olduğunu vurgularken diğer taraftan duaya düşkün Allah olmadığını da vurgulamasını iki açıdan değerlendirmek mümkündür. İlk anlamında Deli Dumrul'un Azrail'le hesaplaşması ve kendini Azrail'den üstün görme fiilinin cahillikten kaynaklı metaforuyla karşılaşıyoruz. Burada Attila İslamiyet'i kabul etmemiş bir toplumun Allah'a bakışını yansıtmaya bakımından önemlidir.

İkinci anlamı doğrudan doğruya Türkçü-Turancı fikrin dine bakış açısıyla yazarın ideolojisi üzerinden değerlendirilmelidir. Türkçü-Turancı düşüncede Gök-Tanrı inancı İslamiyet'in üzerinde tutulurken, İslamiyet'i kabul edenler de dinin Türkleşmesi gerektiğini savunurlar. Attila'nın ifadesinin benzeri olarak Hüseyin Nihal Atsız "*Tanrının gazabı bu insanların üstüne inmezse, daha müthiş olan Türk'ün yıldırımını inecektir.*"⁵⁷ der. Doğal olarak kahramanlık kültürünü tanrı seviyesine çıkararak Behçet Kemal Çağlar'ın ideolojik olarak Attila'ya duaya düşkün tanrı olmadığını söyletmesi ve "*Durduramaz önüne Tanrı da çıksa belki!*"(s. 12) ifadesi Türkçü-Turancı ideolojinin dine bakışının yazarın eserine geniş ve doğrudan izdüşümüdür.

Türkçü-Turancı düşüncenin eski Türk devlet sistemini kabul eden yapısına bağlı olarak Türklerde devlet fikri, ilahî kaynaklı olduğu için kutsal bir özelliğe sahiptir. Aynı sebeple, din ve devlet anlam yönünden eş değer bir özellik gösterir. Türk milletinin elindeki kılıç din için çekilir, düşman ise din ve devlet düşmanıdır. Devlet de din gibi "ebed-müddet"tir. Devlet ne kadar önemliyse, başındaki kişi de o kadar önemlidir⁵⁸. Çünkü tanrının yeryüzündeki gölgesi olarak görülür. "*Çünkü Attila demek biraz Allah demektir!*" (s. 11) ifadesi de bu anlayışın ürünü bir cümle olup, Attila'nın biraz Allah olması da Allah olmadığını ancak halkın gözünde Allah'ın gölgesi olarak hayat bulduğunu anlatır.

İrk ve Karşıtlıktan Güç Alan İrk Tanımı

Milliyet konusuyla ilgili konulardan biri ırk meselesidir. İrk, Batı dillerinde bir hayvanın bazı organları ve dış görünüşü bakımından diğer hayvanlardan farklı olması şeklinde tanımlanır. Araştırmacılar, insanlar arasında hayvanlar gibi bir irkî fark var mıdır

⁵⁵ Nizam Önen, *age.*, s. 302-305.

⁵⁶ Mehmet Kaplan, *Cumhuriyet Devri Türk Şiiri*, s. 442-443.

⁵⁷ Hüseyin Nihal Atsız, *Makaleler I*, Baysan Yayınları, İstanbul 1992, s. 3.

⁵⁸ Erol Güngör, *Kültür Değişmesi ve Milliyetçilik*, Ötüken Yayınları İstanbul 2006, s. 137-139.

sorusuna cevap arasalar da, ırklar birbirleriyle sürekli ilişki içinde olduklarından saf ırk yoktur da denilebilir. Etnolojik manada ırk denildiğinde Sadri Maksudi Arsal'ın tanımı şöyledir:

“Etnolojik manada ırk, uzak bir tarihî devirde bir büyük devlet içinde beraber yaşamış ve bu sayede lisan, örf, âdet ve inanışlar bakımından birleşmiş ferdlerin ana devlet dağıldıktan sonra kardeşliği muhafaza eden milletlerin mecmu heyetidir. Diğer tabirle etnolojik manada: “İrk, birbirine yakın dilleri konuşan ve müşterek ruhî temayüllerine sahip olan milletlerin bütünüdür.”⁵⁹”

19. yüzyılda araştırmacıların üstün ırk nazariyesini tartıştıkları veya kabul ettikleri görülür. İrkların çeşitli yönleriyle birbirinden ayrıldıkları üzerinde duran araştırmacılarından Gobineau, “Aryen” denilen saf bir ırkın olduğu konusunda görüş belirtmiş ve sonraki dönemlerde Gobineau, Hitler’i de etkilemiştir. İrk ve millet mefhumlarının çoğu zaman birleştiği dikkati çeker⁶⁰.

Türkçü-Turancı düşüncenin temelinde Türk milletinin kan üzerine inşa edilmesi yatar. Ancak bu her zaman böyle düşünülmemiş; bazen kültür de ön plana alınmıştır. İrk mefhumu, üstünlük psikolojisi ile atbaşı yürür. İlk önce daralan üstünlük zamanla genişler ve bir müddet sonra bütün ırklara üstünlük olarak karşımıza çıkar. Turancıların ırkı ön plana alarak kurdukları mefkûreyi oluşturmak veya hayata geçirmek için başvurdukları yol savaştır. Hatta Atsız, savaşı kötü bir fiil olarak görse de, insanların ideallerine ulaşmaları için tek yol, hatta tapınak olarak görüp bunu dile getirmekten kaçınmaz. Savaşı kutsal saymasının temelinde ise, Türklerin ordu-millet olmaları yatar⁶¹.

Snyder, genelde pan-milliyetçi hareketlerde, özelde ise Pan-Turanist harekette, temel olan ırkın ya da halkın, insanlığın ayrıcalıklı bir ırkı ya da halkı olarak gösterilmesi olduğunu vurgular. Bu, bazı durumlarda diğer halklarla ya da ırklar ile eşitlik anlayışına bağlı olsa da, bazı durumlarda diğer halk ya da ırklardan üstünlük olarak ortaya çıkar. İrk ise, bu düşüncelerin temelinde yer alır. Ancak bu kavram her zaman “saf kan” anlayışına karşılık gelmez. Bazen öteki etnik grupların asimilasyonu bağlamında kapsayıcı bir anlayışı da içerisinde barındırır⁶².

Behçet Kemal Çağlar *Attila* piyesini Cumhuriyetin kuruluş ideolojisi içerisinde ırk tanımından ve karşıtıktan güç alan ırkın üstünlüğünden hareket ederek yazar. Buna göre, büyük sıfatıyla karşılanan Türkler, asil ve cihangir olup, güçlerini kanlarından alırlar. Yazar, Tanrılığı hak etmiş bir millet olarak gösterilen Türklere, barbar denmesine de eleştiri getirir. Medeniyetin temelini atan Türkler, dünyada var olduğu müddetçe medeniyetin de var olacağı metinde belirtilen unsurlar arasındadır. Avrupa’nın yarını bu soydan türeyecektir. Piyeste, Sümerler olmasaydı, Avrupa’nın vahşi ve kısır kalacağı net olarak anlatılır. Yine üstünlük psikolojisinin ürünü olarak, Türklerin herhangi bir yere gittiğinde Batılıların baş eğmesi de belirtilen unsurlar arasındadır. Bu baş eğme Türkler için olacaktır ve içerisinde istila olmayıp, istiklâl din olacaktır.

⁵⁹ Sadri Maksudi Arsal, *Milliyet Duygusunun Sosyolojik Esasları*, Ötüken Yayınları, İstanbul 1972, s. 33-34.

⁶⁰ Sadri Maksudi Arsal, *age.*, s. 25-53.

⁶¹ Nizam Önen, *age.*, s. 293-302.

⁶² Nizam Önen, *age.*, s. 27.

Snyder'ın ifade ettiği kendini üstün gören ırk fenomeni, *Attila* piyesinde “*Sana, bize esir doğdu her millet!*” (s. 15) ve “*Türke taptıklarını bari unutmasalar..*” (s. 27) ifadelerinde net olarak görülür. Bu milletin karşısına Roma ve o günkü Avrupa çıkarılır. Türkleri cihangir olarak tanımlayan Çağlar, Avrupalıları nankör ve para düşkünü olarak tanıtır. Türkler yalnızca istiklâl ve din için savaşırken Batılılar toprak için harp etmektedirler. Honorya'nın ağzından ise, “*Romalya varamam; kanından şüpheliyim...*” (s. 23) ifadeleriyle, Türk'ün ırk yönünden üstünlüğü vurgulanmaya çalışılır. Ayrıca Türk milletini her yönüyle öven Çağlar, Batı'nın “alçaklığını” tam kavramı kullanarak vurgular. Hatta alınlarındaki aklık, sadece güneştedir. İrk kavramından hareketle bir gün Avrupa'nın Türk'e baş eğeceği fikri de tiyatrodan belirtilir. Bu ise, gelecek kavramıyla bir araya geldiğinden Kızılçelma düşüncesine de eğilmek gerekir.

Kızılçelma ve *Attila* Piyesi

Kızılçelma kavramının söz ettiği ülkeler dünyanın en önemli merkezleridir. Bu merkezler, İstanbul, Budin, Belgrat, Köln, Viyana, Rim Papa ve Estergon'dur. Kızılçelma ile ilgili menkıbeler, efsaneler ve söylenceler 16. ve 19. yüzyıllar arasında varlığını sürdürür ve halkın hafızasında çeşitli semboller halinde kendini hatırlatır. Osmanlı İmparatorluğu'nun son dönemlerindeki Osmanlı Devletini kurtarma endişesiyle tekrar gün yüzüne çıkan Kızılçelma fikrini ilk kullanan Ziya Gökalp'tır. O, Kızılçelma'nın içerisine Turan idealini yüklemiş ve böylece Türk kültürüne evrensel bir nitelik kazandırmıştır. Nihal Atsız ise, Kızılçelma'daki safiyet ve doğallığın Türk ülküsünün eski bir tezahürü ve ilahi menşeli olduğu fikrindedir. Necati Gültepe Kızılçelma konusundaki fikirleri şu başlıklar altında toplar:

1. Mutlak dünya hâkimiyetinin sembolüdür.
2. Hakkın hakamı göndereceği yerdir.
3. İlahî ve sırlı bir bilgidir.
4. Millî asabiyet, millî ahlâktır.
5. İstanbul'un sembolüdür.
6. Türk ordusunun manevi hedefidir.
7. Türk'ün yüreğindeki coğrafyanın merkez yerleşim bölgeleridir⁶³.

Attila piyesinde, mutlak dünya hâkimiyetinin sembolü olarak ve gelecek unsurunu dikkate alarak Kızılçelma fenomeninin işlendiği göze çarpar. Buna göre, Avrupa bir gün Türk'ün önünde eğilecek ve Avrupa Asya'ya baş eğecektir. Tarihsel düzlemde *Attila*'nın dünya olarak algıladığı bölge, Hint, Çin, İran, Roma ve İtalya'dır. Bu bağlamda düşünüldüğünde Asya'nın Avrupa'ya baş eğdirmesi dünya hâkimiyeti olarak ele alınmalıdır. “*Bu yine bir Türk için, Türkler için olacak!*” (s. 31) ifadeleri de Türk'ün nizâmî âlem anlayışı ile Kızılçelma fenomeninin mutlak dünya hâkimiyeti fikrinin uzantısıdır.

Türk Tarih Tezi, Tarih Eğitimi ve *Attila* Piyesi

Her toplum, kendi tarihini ders kitapları vasıtasıyla kendisinden sonra gelecek nesle aktarmak ihtiyacı duyar. Bunu yaparken dönemin egemen ideolojisi resmî tarihin yazılmasına büyük etkide bulunur. İktidarda bulunan ideoloji, bütüncül bir dünya görüşüne sahiptir. “*Yani evreni, dünyayı, toplumu ve toplumları, insanı ve insanları, maddiyat ve maneviyatı, kendi içinde tutarlı, ama yanlışlanamaz bir bütünlük içinde eklemleştirmiş, kapsamış ve çerçevelemiştir.*”⁶⁴ Buna resmî tarih

⁶³ Necati Gültepe, *Kızıl Elmanın İzinde*, Milenyum Yayınları, İstanbul 2007, s. 15-21

⁶⁴ Mehmet Ali Kılıçbay, “Tarih Eğitime Dair”, *Uygurulukların Grameri*, (Fernand Braudel), İmge Kitabevi, Ankara 2006, s. 12.

anlayışı denir ve içten yanlışlanamaz bir özellik taşır. Dıştan yanlışlanabilme özelliği taşıyan resmî tarih, bunları düşman olarak addeder. Diğer tarih anlayışları eleştirilebilirken resmî tarih anlayışı mutlak doğrudur. Bu tarihin öğretilmesine ise, tarih eğitimi adı verilir. Günümüz tarih anlayışında, tarih dil, ekonomi, mekân, süreklilik, uygarlık ve toplum fikirleri çerçevesinde şekillenir. Bunlardan tarih anlayışıyla birlikte kelime hazinesinin de öğretilmesini savunan Braudel, bunlara örnek olarak toplum, ekonomi ve uygarlığı verir. Kitabında ise, uygarlık kelimesiyle ilgili çeşitli tespitlerde bulunur⁶⁵.

Türkiye Cumhuriyeti Devletinin kuruluş ideolojisi bağlamında eğitim anlayışı ve Braudel'in tezi göz önüne alındığında ilk dikkati çeken konunun kelime hazinesinin öğretilmesi olduğu dikkati çeker. Bu minvalde kuruluş ideolojisinde "Türk" ve "medeniyet" kelimelerinin anahtar kelime olarak seçildiği görülür. Edebi eserlerle desteklenen bu kelimelerden "Türk", Çağlar'ın *Attila* piyesinde üstünlük vasfıyla ön plana çıkar. İkinci kelime olan "medeniyet" ise, piyeste Türklerin medeniyet kurucu olduklarını anlatan ifadelerle somutlaşır.

Cumhuriyet Dönemi ideolojisi tarihi ve edebî eserler vasıtasıyla Türk milletinin medeniyet kurucu olduğunu yeni nesillere aktarmak ister. Bunun için Türk Tarih Kurumu tarafından 1930'lu yıllarda hazırlanan ders kitaplarında, Türk Tarih Tezine uygun bir şekilde yapılan çalışmayla, inkılâplar kendi mantıklarına uygun yeni nesiller yetiştirmeyi amaçlar. Bu kitaplarda dikkati çeken ilk konu, din unsurudur. Bu eserlerde dünyanın oluşumu ve insanın ortaya çıkışı Darwinist yöntemlerle anlatıldığından dinî hurafelerin dışına çıkmış olur. Diğer taraftan kâinat ile tabiat arasında bağlantı kurulur ve her şeyin doğa ile oluştuğu anlatılmaya çalışılır⁶⁶. Bu durumun *Attila* piyesine yansımaları *Attila*'nın Allah olarak tanıtılması ve önüne tanrı çıksa da onu durduramamasıdır. İkinci olarak Türklük mefhumu ile İslam mefhumunun Avrupalı tarihçilerce birbirlerine karıştırıldığı ve asırlar süren İslam ile Hristiyanlık arasındaki husumetten kaynaklanan bir durumla, Türk tarihinin çarpıtıldığına dikkat çekilmesine⁶⁷ bağlı olarak *Attila* piyesinde Kraliçe Karakan, Priskus'a *Attila*'yı doğru tanıttığını söyler. Üçüncü olarak, Türk tarihinin çok eski zamanlarda başladığına dikkati çeken tarih kitaplarında, Avrupa Hunlarının Saka Türklerinin devamı olduğundan bahsedilir. Hatta *Attila*'nın kardeşi olan "Buda" ya da "Bleda"nın Saka Türklerinden olduğu ve Macaristan'daki Budin adının buradan geldiği iddia edilir⁶⁸. Buna bağlı olarak, Cumhuriyet ideolojisi çerçevesinde Behçet Kemal Çağlar tarafından yazılan *Attila* piyesinin *Attila* dönemini konu almasının sebebi ortaya çıkar.

Dördüncü olarak, bu kitaplarda Sümerler, Etiler ve Elamlar'ın Türk oldukları ifade edilir.

"*Türklerin Aşağı Mezopotamya'ya inişlerinde ırmak boyları bataklık hâlinde idi. Cetveller ve kanallarla suların zararının gidermek toprağın muntazam sulanmasını temin etmek için bu muhacir kabilelerin gösterdikleri kabiliyet ve meharret daha ilk geldikleri zamanda dahi medeni seviyelerinin yüksek olduğuna delil sayılmaktadır... Bu medeniyet Sümer-Elam medeniyeti ünvanları ile anılır.*"⁶⁹

Attila piyesindeki "Sümerlerin nesline yakışmaz barbar demek!" (s. 21) mısraı Türklerin soyunun Sümerlerden geldiğini ifade ederek, piyesin tarih kitaplarının ve eğitiminin destekçisi olduğunu vurgular.

Tarihçinin sanatçı vizyonu taşıması ve edebiyatçının millî birliği oluşturması tezinden hareketle, lise ders kitaplarının Türk Tarih Tezi bağlamında yazılması için çaba harcanmasının amacı

⁶⁵ Fernand Braudel, *Uygarlıkların Grameri*, (Çev. Mehmet Ali Kılıçbay), İmge Kitabevi, Ankara 2006, s. 22-70.

⁶⁶ Yücel Kabapınar, "Başlangıcından Günümüze Türk Tarih Tezi ve Lise Ders Kitaplarına Etkisi", *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, C.1, S. 2, İzmir 1992, s. 152-153.

⁶⁷ Yücel Kabapınar, *agm.*, s. 153

⁶⁸ Yücel Kabapınar, *agm.*, s. 155

⁶⁹ Yücel Kabapınar, *agm.*, s. 155-156.

Turkish Studies

Türk milleti içerisindeki refleksin yeniden doğumunu sağlamaktır. Ancak bunun halka gidişi, millî birliğin oluşumu ve halktaki refleksin üst düzeye çıkarılması ancak edebî eserler vasıtasıyla olur. Behçet Kemal Çağlar, eğitim alanında yapılan reformu, tiyatro eseriyle destekler bir amaç taşır. Anahtar kelimeleri, “Türk” ve “medeniyet” olarak seçen Çağlar’ın bunu yaparken tiyatro türünü seçmesini Namık Kemal’de görülen tiyatroyun eğlendirirken öğretmek işlevine bağlamak gerekir.

SONUÇ

Türk Tarih Tezi, Atatürk döneminde Türklerin Orta Asya’dan geldikleri ve yüksek bir medeniyetleri olduğu anlayışına dayalı bir tarih görüşünün adıdır. Tarih ile edebiyat eserleri millet oluşum süreci içerisinde yan yana veya disiplinlerarası tarzda ilerler. Tarihçi gerçek tarih metnini oluştururken, edebiyatçı bu gerçekleri okuyucuya sunmayı ve okuyucuyu bu anlamda motive etmeyi kendine amaç edinir. Behçet Kemal Çağlar’ın *Attila* isimli piyesi de Türk Tarih Tezinin teoride ürettiklerini pratiğe dökme işlevini yerine getirir.

Tiyatro, tarihsel gerçeklere bağlı kalarak vücuda gelir. Bu bağlamda makalemizin ilgili bölümünde tarihsel gerçekler ile tiyatro kurgusunun gerçekleri verilerek bu durum kanıtlanmaya çalışılmıştır. Bu bağlamda, modernist tarih anlayışının tarihe bağlı ve tarihle yan yana yürüyen anlayışını sürdüren Behçet Kemal Çağlar, Avrupa Hun Devleti hükümdarı Attila’nın devrini eserinde tam olarak yansıtmak amacıyla hareket eder. Onun konu olarak Attila devrini almasının sebebi, Avrupa Hun Devleti’nden Türkiye Cumhuriyetine köprü kurmak istemesidir. Sonraki nesillere Türk milletinin tarihsel düzlemde uzun yıllardan beri varlığını sürdürdüğü fikri esas alınarak tiyatroya konu olan Attila, kişilik olarak cihangir ve mert bir insan görünümünde sunulur. Ancak Batı’nın Attila’ya bakışı onun barbar olduğu yönündedir.

Yüceltilmiş tip bağlamında ele alınan Attila’nın, yüceltilmesinin sebebi, Türk’ün üstünlüğünü geçmişte neler başardığını okuyucuya hissettirmektir. Alp, babacan ve akıncı özellikleri ile ön plana çıkan Attila’nın affedicî yönü de özellikle Batılıların “barbar” kavramına karşılık olarak belirtilir.

Attila’nın Batılılarca olumlu ve olumsuz taraflarının varlığına karşılık, Behçet Kemal Çağlar, olumsuz yönleri ortadan kaldırmaya yönelik ifadeler kullanır. Batılıların bu bakışlarının birçok sebebi olduğuna araştırmacılar dikkati çekse de, asıl sebep 18. Yüzyılda ortaya atılan “Oryantalizm”dir. Bu bakış açısında Doğu, barbar olarak tanıtılır. Dolayısıyla Attila’nın barbar olarak tanıtılmasının asıl sebebi, kanaatimizce “Oryantalizm”dir.

Turan veya Türk dünyasının birliği fikri *Attila* piyesinde daha çok nizam-ı âlem düşüncesi etrafında şekillenir. Yani sadece Türk dünyası değil, tüm dünyaya hâkim olma fikri piyeste egemendir. Ancak, tüm dünyaya hâkim olmanın yolu, uyanmak, bağımsızlık kazanmak, kardeşleri kurtarmak, sonra onları bir çatı altında birleştirmek ve daha sonra tüm dünyaya hâkim olmak silsilesine bağlı olarak ele alındığında ilk önce tüm Türkleri bir çatı altında toplamak gerektiği ortaya çıkar. Nitekim tarihte Avrupa Hunları bunu gerçekleştirmiştir. Diğer taraftan Türkçü düşüncenin din anlayışı ile Behçet Kemal Çağlar’ın din anlayışı arasında büyük bir yakınlık vardır. Özellikle Hüseyin Nihal Atsızla olan yakınlığı dikkat çekicidir. Hakanın tanrının gölgesi olarak düşünüldüğü eski Türk devlet sistemine ve

ilahi menşeli yapısına bağlı olarak Attila biraz tanrı diye düşünülmüş ve halkın hafızası bu yolla vurgulanmıştır.

Millî bilincin kurgulandığı alan olan ırk, Türk'ün üstünlüğü ve karşıtlıktan güç alan ırk tanımından hareketle tiyatrodaki vücut bulur. Özellikle Türk'ün üstünlüğü karşısına Roma'nın nankörlüğü konularak bu durum anlatılmaya çalışılır. Gelecekte de güçlü bir Türk imgesi görme eğiliminde olan Çağlar, Kızılelma fenomenini düşünerek Türk'ün mutlak dünya hâkimiyetini de eserinde kullanır. Bu durum Turan kavramıyla da ilişkilendirilmelidir. Çünkü ilk önce Türk boylarını çevresine toplayan Türk devletleri daha sonra tüm dünyaya hâkim olmak isterler.

Yukarıda kısaca ifade edilen noktaların tamamı, aslında tarih eğitimi ile edebî eserlerin bir arada yürüyen yapısından kaynaklanır. Özellikle Braudel'in kelime hazinesi öğretmek fikrinden hareketle, Osmanlı döneminde unutulmuş olan "Türk" kavramı ve Batılıların "barbar" kavramına karşılık "medeniyet" kavramını Türk milletinin hafızasına naksetmek, dönemin resmî tarih anlayışının ana temasıdır. Tarihçinin vizyonu ve edebiyatçının millet oluşturma görevi, dönemin tarih kitapları ve Behçet Kemal Çağlar'ın *Attila* piyesinde tam anlamıyla somutlaşır. Bu tarih kitaplarında ilk önce dinî bakıştan Darwin teorisine uzanan bir yaklaşım dikkati çeker. Benzer olarak *Attila* piyesi Attila'yı tanrının bile durduramayacağını ifade eder. Türk milletinin medeniyet kurucu olduğunu belirten tarih kitaplarıyla atbaşı şekilde Çağlar, Avrupa medeniyetinin Sümerlerden dolayısıyla Türklere geldiğini vurgular. Ayrıca Batılıların tarihi çarpıtmalarına verilen cevap, Kraliçe Karakan'ın Priskus'a söylediğiyle aynı minvaldedir.

Sonuç olarak, *Attila* piyesi, Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluş yıllarında Türk milletini aşağılayan Batıya karşı, Türk milletinin tarihsel refleksini simgeler. Bu dönemde, bu minvalde yazılan başka eserler de mevcuttur. Ancak genelinin ana teması Türk milletinin tarih içerisindeki büyük varlığını Türk halkına anlatma amacı gütmeleridir.

KAYNAKÇA

- AHMETBEYOĞLU, Ali, "Büyük Hun Hükümdarı Attila", *Manas Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, S. 7, 2003, , s. 1-20.
- ARSAL, Sadri Maksudi, *Milliyet Duygusunun Sosyolojik Esasları*, Ötüken Yay., İstanbul 1972.
- ATSIZ, Hüseyin Nihal, *Makaleler I*, Baysan Yay., İstanbul 1992.
- BANARLI, Nihat Sami, *Resimli Türk Edebiyatı Tarihi II*, MEB Yay., İstanbul 1971.
- BATIMAN, Burhanettin, *Alman Edebiyatı*, Remzi kitabevi, 1945.
- BAYRİ, Hakan, *Türkiye'de Kimlik Siyaseti Sorunu ve Ulusal Kimlik*, Doktora Tezi, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum 2008.
- BRAUDEL, Fernand, *Uygurlukların Grameri*, (Çev. Mehmet Ali Kılıçbay), İmge Kitabevi, Ankara 2006.
- ÇAĞLAR, Behçet Kemal, *Attila*, Ulus Basımevi, Ankara 1935.

- ÇETİN, Nurullah, *Roman Çözümleme Yöntemi*, Öncü Kitap Yay., Ankara 2008.
- ÇIKLA, Selçuk, *Kültür Değişmeleri ve Servet-i Fünûn Romanı*, Akçağ Yay., Ankara 2004.
- ÇOLAK, Melek, “Atatürk, Macarlar ve Türk Tarih Tezi”, *Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, S.27, Bahar 2010, s. 371-402.
- ENGİNÜN, İnci, *Cumhuriyet Dönemi Türk Edebiyatı*, Dergâh Yay., İstanbul 2003.
- GORDON, C.D., *The Age of Attila Fifth Century Byzantium and the Barbarians*, Michigan University Press, Toronto 1960.
- GÖRGÜLÜ, Esra, *Atatürk'ün Tarih Teziyle İlgili Tiyatro Eserlerinin İncelenmesi*, Yüksek Lisans Tezi, Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Edirne 2006.
- GÖKALP, Ziya, *Türkçülüğün Esasları*, MEB Yay., İstanbul 2004.
- GÖKŞEN, Enver Naci, *Behçet Kemal Çağlar*, TDK Yay., Ankara 1970.
- GÜLTEPE, Necati, *Kızıl Elmanın İzinde*, Milenyum Yay., İstanbul 2007.
- GÜNGÖR, Erol, *Kültür Değişmesi ve Milliyetçilik*, Ötüken Yay., İstanbul 2006.
- HABİB, M.A.R., *A History of Literary Criticism and Theory*, Blackwell Publishing, Malden, Oxford and Victoria 2008.
- KABAPINAR, Yücel, “Başlangıcından Günümüze Türk Tarih Tezi ve Lise Ders Kitaplarına Etkisi”, *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, C.1, S. 2, İzmir 1992, s. 143-177.
- KAFESOĞLU, İbrahim, *Türk Millî Kültürü*, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yay., Ankara 1977.
- KALANT, Amelia, *National Identity and the Conflict at Oka*, Routledge Press, New York 2004.
- KAPLAN, Mehmet, *Cumhuriyet Devri Türk Şiiri*, Dergah Yay., İstanbul 1975.
- KAPLAN, Mehmet, *Türk Edebiyatı Üzerinde Araştırmalar 1*, Dergâh Yay., İstanbul 2002.
- KAPLAN, Mehmet, *Türk Edebiyatı Üzerinde Araştırmalar 3*, Dergâh Yay., İstanbul 1985.
- KARATAY, Osman, *İran ile Turan*, KaraM Yay., Ankara 2003.
- KESKİN, Handan, *Türk Tiyatrosunda Yenileşme ve Toplumsal Konular*, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2006.
- KILIÇBAY, Mehmet Ali, “Tarih Eğitime Dair”, *Uygurlukların Grameri*, (Fernand Braudel), İmge Kitabevi, Ankara 2006, s. 11-15.
- KOLCU, Ali İhsan, “Cengiz Aytmatov'un Eserlerinde Bir Millî Romantik Unsur Olarak Millî Hafızanın İşleniş Biçimi ve Taşındığı Önem”, *Doğumunun 70. Yıl Dönümünde Cengiz Aytmatov Uluslararası Bilgi Şöleni Bildirileri*, (Der. Elmas Kılıç-Neval Konuk), Atatürk Kültür Merkezi Yay., Ankara 1999, s. 127-140.
- KÖPRÜLÜ, M. Fuad, *Türk Edebiyatı Tarihi*, Ötüken Yay., İstanbul 1981.
- KURAT, Akdes Nimet, “Hunlar ve Attila”, *Türk Dünyası El Kitabı I*, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yay., Ankara 1992, s. 177.
- LANDAU, Jacob M., *Pantürkizm*, Mesut Akın (çev.), Sarmal Yay., İstanbul 1999.
- MORAN, Berna, *Edebiyat Üzerine*, İletişim Yay., İstanbul 2004.
- NUR, Rıza, *Türk Tarihi*, Kutluğ Yay., İstanbul 1972.

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 6/3 Summer 2011

- OKTAY, Ahmet, *Cumhuriyet Dönemi Edebiyatı*, Kültür Bakanlığı Yay., Ankara, 1993.
- OSMANAĞAOĞLU, Cihan, *Ziya Gökalp'te Türkçülük Akımı*, On İki Levha Yay., İstanbul 2008.
- ÖGEL, Bahaeddin, *Türk Kültür Tarihi*, TTK Yay., Ankara 1991.
- ÖNEN, Nizam, *İki Turan*, İletişim Yay., İstanbul 2005.
- ÖZGEN, H. Neşe, *Toplumsal Hafızanın Hatırlama ve Unutma Biçimleri*, TÜSTAV Yay., İstanbul 2003.
- SAİD, Edward, *Oryantalizm*, (Çev. Nezih Uzel, İrfan Yayınevi, İstanbul 1998.
- SERDAR, Ziyaüddin, *Postmodernizm ve Öteki*, (Çev. Gökçe Yılmaz), Söylem Yay., İstanbul 2001.
- SMİTH, Anthony D. "The 'Golden Age' and National Renewal". Geoffrey Hosking and George Schöpflin (eds.). *Myths and Nationhood*. London: C. Hurst & Co., 1997, s. 36-59.
- SMITH, Philip, *Kültürel Kuram*, (çev. Selime Güzelsarı, İbrahim Gündoğdu), Babil Yay., İstanbul 2005.
- SOĞUKÖMEROĞULLARI, Mehmet, *Turancılık Fikrinin Türk Romanına Yansıması*, Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2010.
- SOĞUKÖMEROĞULLARI, Mehmet, "Fuat Şükrü Dilbilen'in Şiirlerinde Toplumsal Hafıza", *Karadeniz Araştırmaları*, Güz 2010, S. 27, s. 161-179.
- ŞAHİN, Sedat, "Alman Edebiyatında Attila Motifi", *Türk Kültürü*, S. 503-504, Mart-Nisan 2005, s. 104-108.
- TANPINAR, Ahmet Hamdi, *Edebiyat Üzerine Makaleler*, Dergâh Yay., İstanbul 1977.
- TEKİN, Mehmet, *Roman Sanatı*, Ötüken Yay., İstanbul 2002.
- THOMPSON, E.A., *A History of Attila and The Huns*, Greenwood Press, Williamhouse-Regency 1975.
- TOSUN, Ramazan, "Atatürk'ün Türk Tarih Tezi", *Selçuk Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Ata Dergisi*, Konya 2002, S. 10, s. 231-234.
- TURAN, Osman, *Türk Cihân Hâkimiyeti Mefkûresi Tarihi*, Ötüken Yay., İstanbul 2006.
- WILSON, Christopher S., "The Persistence of Turkish Nation in the Mausoleum of Mustafa Kemal Atatürk", *Nationalism and Global Area*, (Edt. Mitchel Young, Eric Zuelow, Andreas Sturm), Routledge Press, London and New York 2007, s. 82-103.
- YILDIRIM, Dursun, "Türk Medeniyetinin Sınırları ve Değişim Süreçleri", *Çağdaş Türklük Araştırmaları Sempozyumu* 2002, Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Yay., Ankara 2004, s. 294-321

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 6/3 Summer 2011